๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

อภิธมฺมปิฏเก

ปุคฺคลปญฺญตฺติปาฬิ

มาติกา

๑. เอกกอุทฺเทโส

๑. ฉ ปญฺญตฺติโย – ขนฺธปญฺญตฺติ, อายตนปญฺญตฺติ, ธาตุปญฺญตฺติ, สจฺจปญฺญตฺติ, อินฺทฺริยปญฺญตฺติ, ปุคฺคลปญฺญตฺตีติ๚

๒. กิตฺตาวตา ขนฺธานํ ขนฺธปญฺญตฺติ? ยาวตา ปญฺจกฺขนฺธา – รูปกฺขนฺโธ, เวทนากฺขนฺโธ, สญฺญากฺขนฺโธ, สงฺขารกฺขนฺโธ, วิญฺญาณกฺขนฺโธ; เอตฺตาวตา ขนฺธานํ ขนฺธปญฺญตฺติ๚

๓. กิตฺตาวตา อายตนานํ อายตนปญฺญตฺติ? ยาวตา ทฺวาทสายตนานิ – จกฺขายตนํ, รูปายตนํ, โสตายตนํ, สทฺทายตนํ, ฆานายตนํ, คนฺธายตนํ, ชิวฺหายตนํ, รสายตนํ, กายายตนํ, โผฏฺฐพฺพายตนํ, มนายตนํ, ธมฺมายตนํ; เอตฺตาวตา อายตนานํ อายตนปญฺญตฺติ๚

๔. กิตฺตาวตา ธาตูนํ ธาตุปญฺญตฺติ? ยาวตา อฏฺฐารส ธาตุโย – จกฺขุธาตุ, รูปธาตุ, จกฺขุวิญฺญาณธาตุ, โสตธาตุ, สทฺทธาตุ, โสตวิญฺญาณธาตุ, ฆานธาตุ, คนฺธธาตุ, ฆานวิญฺญาณธาตุ, ชิวฺหาธาตุ, รสธาตุ, ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ, กายธาตุ, โผฏฺฐพฺพธาตุ, กายวิญฺญาณธาตุ, มโนธาตุ, ธมฺมธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุ; เอตฺตาวตา ธาตูนํ ธาตุปญฺญตฺติ๚

๕. กิตฺตาวตา สจฺจานํ สจฺจปญฺญตฺติ? ยาวตา จตฺตาริ สจฺจานิ – ทุกฺขสจฺจํ, สมุทยสจฺจํ, นิโรธสจฺจํ, มคฺคสจฺจํ; เอตฺตาวตา สจฺจานํ สจฺจปญฺญตฺติ๚

๖. กิตฺตาวตา อินฺทฺริยานํ อินฺทฺริยปญฺญตฺติ? ยาวตา พาวีสตินฺทฺริยานิ – จกฺขุนฺทฺริยํ, โสตินฺทฺริยํ, ฆานินฺทฺริยํ, ชิวฺหินฺทฺริยํ, กายินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริยํ, อิตฺถินฺทฺริยํ, ปุริสินฺทฺริยํ, ชีวิตินฺทฺริยํ, สุขินฺทฺริยํ, ทุกฺขินฺทฺริยํ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ, โทมนสฺสินฺทฺริยํ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ, สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ, ปญฺญินฺทฺริยํ, อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ, ยํ, อญฺญาตาวินฺทฺริยํ; เอตฺตาวตา อินฺทฺริยานํ อินฺทฺริยปญฺญตฺติ๚

๗. กิตฺตาวตา ปุคฺคลานํ ปุคฺคลปญฺญตฺติ?

(๑) สมยวิมุตฺโต

(๒) อสมยวิมุตฺโต

(๓) กุปฺปธมฺโม

(๔) อกุปฺปธมฺโม

(๕) ปริหานธมฺมา

(๖) อปริหานธมฺมา

(๗) เจตนาภพฺพ

(๘) อนุรกฺขณาภพฺพ

(๙) ปุถุชฺชโน

(๑๐) โคตฺรภู

(๑๑) ภยูปรโต

(๑๒) อภยูปรโต

(๑๓) ภพฺพาคมโน

(๑๔) อภพฺพาคมโน

(๑๕) นิยโต

(๑๖) อนิยโต

(๑๗) ปฏิปนฺนโก

(๑๘) ผเลฐิโต

(๑๙) สมสีสี

(๒๐) ฐิตกปฺปี

(๒๑) อริโย

(๒๒) อนริโย

(๒๓) เสโกฺข

(๒๔) อเสโกฺข

(๒๕) เนวเสกฺขนาเสโกฺข

(๒๖) เตวิโชฺช

(๒๗) ฉฬภิโญฺญ

(๒๘) สมฺมาสมฺพุโทฺธ

(๒๙) ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ [ปเจฺจกพุโทฺธ (สี.)]

(๓๐) อุภโตภาควิมุโตฺต

(๓๑) ปญฺญาวิมุโตฺต

(๓๒) กายสกฺขี

(๓๓) ทิฏฺฐิปฺปโตฺต

(๓๔) สทฺธาวิมุโตฺต

(๓๕) ธมฺมานุสารี

(๓๖) สทฺธานุสารี

(๓๗) สตฺตกฺขตฺตุปรโม

(๓๘) โกลโงฺกโล

(๓๙) เอกพีชี

(๔๐) สกทาคามี

(๔๑) อนาคามี

(๔๒) อนฺตราปรินิพฺพายี

(๔๓) อุปหจฺจปรินิพฺพายี

(๔๔) อสงฺขารปรินิพฺพายี

(๔๕) สสงฺขารปรินิพฺพายี

(๔๖) อุทฺธํโสโตอกนิฏฺฐคามี

(๔๗) โสตาปโนฺน

(๔๘) โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน

(๔๙) สกทาคามี

(๕๐) สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน

(๕๑) อนาคามี

(๕๒) อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน

(๕๓) อรหา

(๕๔) อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย [อรหตฺตาย (สี.)] ปฏิปนฺโน

เอกกํฯ

๒. ทุกอุเทฺทโส

๘. เทฺว ปุคฺคลา –

(๑) โกธโน จ, อุปนาหี จฯ

(๒) มกฺขี จ, ปฬาสี [ปลาสี (สฺยา. ก.)] จฯ

(๓) อิสฺสุกี จ, มจฺฉรี จฯ

(๔) สโฐ จ, มายาวี จฯ

(๕) อหิริโก จ, อโนตฺตปฺปี จฯ

(๖) ทุพฺพโจ จ, ปาปมิตฺโต จฯ

(๗) อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวาโร จ, โภชเน อมตฺตญฺญู จฯ

(๘) มุฏฺฐสฺสติ จ, อสมฺปชาโน จฯ

(๙) สีลวิปนฺโน จ, ทิฏฺฐิวิปนฺโน จฯ

(๑๐) อชฺฌตฺตสํโยชโน จ, พหิทฺธาสํโยชโน จฯ

(๑๑) อโกฺกธโน จ, อนุปนาหี จฯ

(๑๒) อมกฺขี จ, อปฬาสี จฯ

(๑๓) อนิสฺสุกี จ, อมจฺฉรี จฯ

(๑๔) อสโฐ จ, อมายาวี จฯ

(๑๕) หิริมา จ, โอตฺตปฺปี จฯ

(๑๖) สุวโจ จ, กลฺยาณมิตฺโต จฯ

(๑๗) อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร จ, โภชเน มตฺตญฺญู จฯ

(๑๘) อุปฏฺฐิตสฺสติ จ, สมฺปชาโน จฯ

(๑๙) สีลสมฺปนฺโน จ, ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน จฯ

(๒๐) เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึฯ

(๒๑) เทฺว ปุคฺคลา ทุตฺตปฺปยาฯ

(๒๒) เทฺว ปุคฺคลา สุตปฺปยาฯ

(๒๓) ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อาสวา วฑฺฒนฺติฯ

(๒๔) ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อาสวา น วฑฺฒนฺติฯ

(๒๕) หีนาธิมุตฺโต จ, ปณีตาธิมุตฺโต จฯ

(๒๖) ติตฺโต จ, ตเปฺปตา จฯ

ทุกํฯ

๓. ติกอุเทฺทโส

๙. ตโย ปุคฺคลา –

(๑) นิราโส, อาสํโส, วิคตาโสฯ

(๒) ตโย คิลานูปมา ปุคฺคลาฯ

(๓) กายสกฺขี, ทิฏฺฐิปฺปตฺโต, สทฺธาวิมุตฺโตฯ

(๔) คูถภาณี, ปุปฺผภาณี, มธุภาณีฯ

(๕) อรุกูปมจิตฺโต ปุคฺคโล, วิชฺชูปมจิตฺโต ปุคฺคโล , วชิรูปมจิตฺโต ปุคฺคโลฯ

(๖) อนฺโธ, เอกจกฺขุ, ทฺวิจกฺขุฯ

(๗) อวกุชฺชปญฺโญ ปุคฺคโล, อุจฺฉงฺคปญฺโญ [อุจฺจงฺคุปญฺโญ (สฺยา.)] ปุคฺคโล, ปุถุปญฺโญ ปุคฺคโลฯ

(๘) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล กาเมสุ จ ภเวสุ จ อวีตราโค, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล กาเมสุ วีตราโค ภเวสุ อวีตราโค, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล กาเมสุ จ ภเวสุ จ วีตราโคฯ

(๙) ปาสาณเลขูปโม ปุคฺคโล, ปถวิเลขูปโม ปุคฺคโล, อุทกเลขูปโม ปุคฺคโลฯ

(๑๐) ตโย โปตฺถกูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๑) ตโย กาสิกวตฺถูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๒) สุปฺปเมโยฺย, ทุปฺปเมโยฺย, อปฺปเมโยฺยฯ

(๑๓) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล เสวิตโพฺพ ภชิตโพฺพ ปยิรุปาสิตโพฺพ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา [ครุกตฺวา (สี.)] เสวิตโพฺพ ภชิตโพฺพ ปยิรุปาสิตโพฺพฯ

(๑๔) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ชิคุจฺฉิตโพฺพ น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อชฺฌุเปกฺขิตโพฺพ น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพ; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล เสวิตโพฺพ ภชิตโพฺพ ปยิรุปาสิตโพฺพฯ

(๑๕) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล สีเลสุ ปริปูรการี [ปริปูรีการี (สฺยา.)], สมาธิสฺมิํ มตฺตโส การี, ปญฺญาย มตฺตโส การี; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปูรการี, สมาธิสฺมิญฺจ ปริปูรการี, ปญฺญาย มตฺตโส การี; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปูรการี, สมาธิสฺมิญฺจ ปริปูรการี, ปญฺญาย จ ปริปูรการีฯ

(๑๖) ตโย สตฺถาโรฯ

(๑๗) อปเรปิ ตโย สตฺถาโรฯ

ติกํฯ

๔. จตุกฺกอุเทฺทโส

๑๐. จตฺตาโร ปุคฺคลา –

(๑) อสปฺปุริโส, อสปฺปุริเสน อสปฺปุริสตโร, สปฺปุริโส, สปฺปุริเสน สปฺปุริสตโรฯ

(๒) ปาโป, ปาเปน ปาปตโร, กลฺยาโณ, กลฺยาเณน กลฺยาณตโรฯ

(๓) ปาปธโมฺม , ปาปธเมฺมน ปาปธมฺมตโร, กลฺยาณธโมฺม, กลฺยาณธเมฺมน กลฺยาณธมฺมตโรฯ

(๔) สาวโชฺช, วชฺชพหุโล, อปฺปวโชฺช [อปฺปสาวโชฺช (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๔.๑๓๕], อนวโชฺชฯ

(๕) อุคฺฆฏิตญฺญู, วิปญฺจิตญฺญู [วิปจิตญฺญู (สี.) อ. นิ. ๔.๑๓๓], เนโยฺย, ปทปรโมฯ

(๖) ยุตฺตปฺปฏิภาโน , โน มุตฺตปฺปฏิภาโน, มุตฺตปฺปฏิภาโน, โน ยุตฺตปฺปฏิภาโน, ยุตฺตปฺปฏิภาโน จ มุตฺตปฺปฏิภาโน จ, เนว ยุตฺตปฺปฏิภาโน โน มุตฺตปฺปฏิภาโนฯ

(๗) จตฺตาโร ธมฺมกถิกา ปุคฺคลาฯ

(๘) จตฺตาโร วลาหกูปมา ปุคฺคลาฯ

(๙) จตฺตาโร มูสิกูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๐) จตฺตาโร อมฺพูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๑) จตฺตาโร กุมฺภูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๒) จตฺตาโร อุทกรหทูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๓) จตฺตาโร พลีพทฺทูปมา [พลิพทฺทูปมา (สี.)] ปุคฺคลาฯ

(๑๔) จตฺตาโร อาสีวิสูปมา ปุคฺคลาฯ

(๑๕) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา อวณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา วณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา อปฺปสาทนีเย ฐาเน ปสาทํ อุปทํสิตา โหติ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา ปสาทนีเย ฐาเน อปฺปสาทํ อุปทํสิตา โหติฯ

(๑๖) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา อปฺปสาทนีเย ฐาเน อปฺปสาทํ อุปทํสิตา โหติ, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา ปสาทนีเย ฐาเน ปสาทํ อุปทํสิตา โหติฯ

(๑๗) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ โข วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ โข อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส จ อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน; วณฺณารหสฺส จ วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล เนว อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ

(๑๘) อุฎฺฐานผลูปชีวี โน ปุญฺญผลูปชีวี, ปุญฺญผลูปชีวี โน อุฎฺฐานผลูปชีวี, อุฎฺฐานผลูปชีวี จ ปุญฺญผลูปชีวี จ, เนว อุฎฺฐานผลูปชีวี โน ปุญฺญผลูปชีวีฯ

(๑๙) ตโม ตมปรายโน, ตโม โชติปรายโน, โชติ ตมปรายโน, โชติ โชติปรายโนฯ

(๒๐) โอณโตณโต, โอณตุณฺณโต, อุณฺณโตณโต, อุณฺณตุณฺณโตฯ

(๒๑) จตฺตาโร รุกฺขูปมา ปุคฺคลาฯ

(๒๒) รูปปฺปมาโณ, รูปปฺปสโนฺน, โฆสปฺปมาโณ, โฆสปฺปสโนฺนฯ

(๒๓) ลูขปฺปมาโณ, ลูขปฺปสโนฺน , ธมฺมปฺปมาโณ, ธมฺมปฺปสโนฺนฯ

(๒๔) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฎิปโนฺน โหติ, โน ปรหิตาย; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปรหิตาย ปฎิปโนฺน โหติ, โน อตฺตหิตาย; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย เจว ปฎิปโนฺน โหติ ปรหิตาย จ; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล เนว อตฺตหิตาย ปฎิปโนฺน โหติ โน ปรหิตายฯ

(๒๕) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺต; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺต; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ

อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต , ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล เนว อตฺตนฺตโป โหติ น อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโตฯ โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิเฏฺฐว ธเมฺม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต [สีติภูโต (สี. ก.)] สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ

(๒๖) สราโค, สโทโส, สโมโห, สมาโนฯ

(๒๗) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, น ลาภี อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย, น ลาภี อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี เจว โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, ลาภี จ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย; อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล เนว ลาภี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, น ลาภี อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนายฯ

(๒๘) อนุโสตคามี ปุคฺคโล, ปฏิโสตคามี ปุคฺคโล, ฐิตโตฺต ปุคฺคโล, ติโณฺณ ปารงฺคโต [ปารคโต (สี. สฺยา.)] ถเล ติฎฺฐติ พฺราหฺมโณฯ

(๒๙) อปฺปสฺสุโต สุเตน อนุปปโนฺน, อปฺปสฺสุโต สุเตน อุปปโนฺน, พหุสฺสุโต สุเตน อนุปปโนฺน, พหุสฺสุโต สุเตน อุปปโนฺนฯ

(๓๐) สมณมจโล, สมณปทุโม, สมณปุณฺฑรีโก, สมเณสุ สมณสุขุมาโลฯ

จตุกฺกํฯ

๕. ปญฺจกอุเทฺทโส

๑๑. ปญฺจ ปุคฺคลา –

(๑) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อารภติ [อารมฺภติ (สี. สฺยา.)] จ วิปฺปฏิสารี จ โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล อารภติ น วิปฺปฏิสารี จ โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล นารภติ วิปฺปฏิสารี จ โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล นารภติ น วิปฺปฏิสารี โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล นารภติ น วิปฺปฏิสารี โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ

(๒) ทตฺวา อวชานาติ, สํวาเสน อวชานาติ, อาเธยฺยมุโข โหติ, โลโล โหติ, มโนฺท โมมูโห โหติฯ

(๓) ปญฺจ โยธาชีวูปมา ปุคฺคลาฯ

(๔) ปญฺจ ปิณฺฑปาติกาฯ

(๕) ปญฺจ ขลุปจฺฉาภตฺติกาฯ

(๖) ปญฺจ เอกาสนิกาฯ

(๗) ปญฺจ ปํสุกูลิกาฯ

(๘) ปญฺจ เตจีวริกาฯ

(๙) ปญฺจ อารญฺญิกาฯ

(๑๐) ปญฺจ รุกฺขมูลิกาฯ

(๑๑) ปญฺจ อโพฺภกาสิกาฯ

(๑๒) ปญฺจ เนสชฺชิกาฯ

(๑๓) ปญฺจ ยถาสนฺถติกาฯ

(๑๔) ปญฺจ โสสานิกาฯ

ปญฺจกํฯ

๖. ฉกฺกอุเทฺทโส

๑๒. ฉ ปุคฺคลา –

(๑) อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ พเลสุ [ผเลสุ (ปี.)] จ วสีภาวํฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ตตฺถ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ น จ พเลสุ วสีภาวํฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ, ทิเฎฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ สาวกปารมิญฺจ ปาปุณาติฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ , ทิเฎฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ, น จ สาวกปารมึ ปาปุณาติฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ทิเฎฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ, อนาคามี โหติ อนาคนฺตา [อนาคนฺตฺวา (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๔.๑๗๑] อิตฺถตฺตํฯ อเตฺถกโจฺจ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ทิเฎฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ, อาคามี [โสตาปนฺนสกทาคามี (สฺยา. ก.)] โหติ อาคนฺตา อิตฺถตฺตํฯ

ฉกฺกํฯ

๗. สตฺตกอุเทฺทโส

๑๓. สตฺต ปุคฺคลา –

(๑) สตฺต อุทกูปมา ปุคฺคลาฯ สกึ นิมุโคฺค นิมุโคฺคว โหติ, อุมฺมุชฺชิตฺวา นิมุชฺชติ, อุมฺมุชฺชิตฺวา ฐิโต โหติ, อุมฺมุชฺชิตฺวา วิปสฺสติ วิโลเกติ, อุมฺมุชฺชิตฺวา ปตรติ, อุมฺมุชฺชิตฺวา ปฏิคาธปฺปโตฺต โหติ, อุมฺมุชฺชิตฺวา ติโณฺณ โหติ ปารงฺคโต ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณฯ

(๒) อุภโตภาควิมุโตฺต , ปญฺญาวิมุโตฺต, กายสกฺขี, ทิฏฺฐิปฺปโตฺต, สทฺธาวิมุโตฺต, ธมฺมานุสารี, สทฺธานุสารีฯ

สตฺตกํฯ

๘. อฏฺฐกอุเทฺทโส

๑๔. อฏฺฐ ปุคฺคลา –

(๑) จตฺตาโร มคฺคสมงฺคิโน, จตฺตาโร ผลสมงฺคิโน ปุคฺคลาฯ

อฏฺฐกํฯ

๙. นวกอุเทฺทโส

๑๕. นว ปุคฺคลา –

(๑) สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ, อุภโตภาควิมุโตฺต, ปญฺญาวิมุโตฺต, กายสกฺขี, ทิฏฺฐิปฺปโตฺต, สทฺธาวิมุโตฺต, ธมฺมานุสารี, สทฺธานุสารีฯ

นวกํฯ

๑๐. ทสกอุเทฺทโส

๑๖. ทส ปุคฺคลา –

(๑) ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา, ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาฯ

ทสกํฯ

ปุคฺคลปญฺญตฺติมาติกา นิฏฺฐิตาฯ

นิเทฺทโส

๑. เอกกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๑. กตโม จ ปุคฺคโล สมยวิมุตฺโต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล กาเลน กาลํ สมเยน สมยํ อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา [ผสฺสิตฺวา (สี. ปี.)] วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สมยวิมุตฺโต’’ฯ

๒. กตโม จ ปุคฺคโล อสมยวิมุตฺโต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล น เหว โข กาเลน กาลํ สมเยน สมยํ อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อสมยวิมุตฺโต’’ฯ สเพฺพปิ อริยปุคฺคลา อริเย วิโมเกฺข อสมยวิมุตฺตาฯ

๓. กตโม จ ปุคฺคโล กุปฺปธโมฺม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ โส จ โข น นิกามลาภี โหติ น อกิจฺฉลาภี น อกสิรลาภี; น ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ปมาทมาคมฺม ตา สมาปตฺติโย กุเปฺปยฺยุํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กุปฺปธโมฺม’’ฯ

๔. กตโม จ ปุคฺคโล อกุปฺปธโมฺม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ โส จ โข นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี; ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ปมาทมาคมฺม ตา สมาปตฺติโย กุเปฺปยฺยุํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อกุปฺปธโมฺม’’ฯ สเพฺพปิ อริยปุคฺคลา อริเย วิโมเกฺข อกุปฺปธมฺมาฯ

๕. กตโม จ ปุคฺคโล ปริหานธโมฺม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ โส จ โข น นิกามลาภี โหติ น อกิจฺฉลาภี น อกสิรลาภี; น ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ โส ปุคฺคโล ปมาทมาคมฺม ตาหิ สมาปตฺตีหิ ปริหาเยยฺย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปริหานธโมฺม’’ฯ

๖. กตโม จ ปุคฺคโล อปริหานธโมฺม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ โส จ โข นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี; ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ โส ปุคฺคโล ปมาทมาคมฺม ตาหิ สมาปตฺตีหิ ปริหาเยยฺย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อปริหานธโมฺม’’ฯ สเพฺพปิ อริยปุคฺคลา อริเย วิโมเกฺข อปริหานธมฺมาฯ

๗. กตโม จ ปุคฺคโล เจตนาภโพฺพ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ โส จ โข น นิกามลาภี โหติ น อกิจฺฉลาภี น อกสิรลาภี; น ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ สเจ อนุสเญฺจเตติ, น ปริหายติ ตาหิ สมาปตฺตีหิฯ สเจ น อนุสเญฺจเตติ, ปริหายติ ตาหิ สมาปตฺตีหิ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘เจตนาภโพฺพ’’ฯ

๘. กตโม จ ปุคฺคโล อนุรกฺขณาภโพฺพ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ โส จ โข น นิกามลาภี โหติ น อกิจฺฉลาภี น อกสิรลาภี; น ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติปิ วุฏฺฐาติปิฯ สเจ อนุรกฺขติ, น ปริหายติ ตาหิ สมา

ปตฺตีหิฯ สเจ น อนุรกฺขติ, ปริหายติ ตาหิ สมาปตฺตีหิ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อนุรกฺขณาภโพฺพ”ฯ

๙. กตโม จ ปุคฺคโล ปุถุชฺชโน? ยสฺส ปุคฺคลสฺส ตีณิ สํโยชนานิ อปฺปหีนานิ; น จ เตสํ ธมฺมานํ ปหานาย ปฏิปโนฺน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ปุถุชฺชโน”ฯ

๑๐. กตโม จ ปุคฺคโล โคตฺรภู? เยสํ ธมฺมานํ สมนนฺตรา อริยธมฺมสฺส อวกฺกนฺติ โหติ เตหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “โคตฺรภู”ฯ

๑๑. กตโม จ ปุคฺคโล ภยูปรโต? สตฺต เสกฺขา ภยูปรตา, เย จ ปุถุชฺชนา สีลวโนฺตฯ อรหา อภยูปรโตฯ

๑๒. กตโม จ ปุคฺคโล อภพฺพาคมโน? เย เต ปุคฺคลา กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา, กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา, วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา, อสฺสทฺธา อจฺฉนฺทิกา ทุปฺปญฺญา เอฬา, อภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํ – อิเม วุจฺจนฺติ ปุคฺคลา “อภพฺพาคมนา”ฯ

๑๓. กตโม จ ปุคฺคโล ภพฺพาคมโน? เย เต ปุคฺคลา น กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา, น กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา, น วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา, สทฺธา ฉนฺทิกา ปญฺญวโนฺต [ปญฺญวนฺตา (สี.)] อเนฬา, ภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํ – อิเม วุจฺจนฺติ ปุคฺคลา “ภพฺพาคมนา”ฯ

๑๔. กตโม จ ปุคฺคโล นิยโต? ปญฺจ ปุคฺคลา อานนฺตริกา, เย จ มิจฺฉาทิฎฺฐิกา นิยตา, อฎฺฐ จ อริยปุคฺคลา นิยตาฯ อวเสสา ปุคฺคลา อนิยตาฯ

๑๕. กตโม จ ปุคฺคโล ปฏิปนฺนโก? จตฺตาโร มคฺคสมงฺคิโน ปุคฺคลา ปฏิปนฺนกา, จตฺตาโร ผลสมงฺคิโน ปุคฺคลา ผเล ฐิตาฯ

๑๖. กตโม จ ปุคฺคโล สมสีสี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อปุพฺพํ อจริมํ อาสวปริยาทานญฺจ โหติ ชีวิตปริยาทานญฺจ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สมสีสี”ฯ

๑๗. กตโม จ ปุคฺคโล ฐิตกปฺปี? อยญฺจ ปุคฺคโล โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน อสฺส, กปฺปสฺส จ อุฑฺฑยฺหนเวลา อสฺส, เนว ตาว กโปฺป อุฑฺฑเยฺหยฺย ยาวายํ ปุคฺคโล น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ฐิตกปฺปี”ฯ สเพฺพปิ มคฺคสมงฺคิโน ปุคฺคลา ฐิตกปฺปิโนฯ

๑๘. กตโม จ ปุคฺคโล อริโย? อฎฺฐ อริยปุคฺคลา อริยาฯ อวเสสา ปุคฺคลา อนริยาฯ

๑๙. กตโม จ ปุคฺคโล เสโกฺข? จตฺตาโร มคฺคสมงฺคิโน ตโย ผลสมงฺคิโน ปุคฺคลา “เสกฺขา”ฯ อรหา อเสโกฺขฯ อวเสสา ปุคฺคลา เนวเสกฺขนาเสกฺขาฯ

๒๐. กตโม จ ปุคฺคโล เตวิโชฺช? ตีหิ วิชฺชาหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “เตวิโชฺช”ฯ

๒๑. กตโม จ ปุคฺคโล ฉฬภิโญฺญ? ฉหิ อภิญฺญาหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “ฉฬภิโญฺญ”ฯ

๒๒. กตโม จ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ; ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ, พเลสุ จ วสีภาวํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''สมฺมาสมฺพุทฺโธ''ฯ

๒๓. กตโม จ ปุคฺคโล ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ; น จ ตตฺถ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ, น จ พเลสุ วสีภาวํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ''ฯ

๒๔. กตโม จ ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ; ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''อุภโต ภาควิมุโตฺต''ฯ

๒๕. กตโม จ ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล น เหว โข อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ; ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''ปญฺญาวิมุโตฺต''ฯ

๒๖. กตโม จ ปุคฺคโล กายสกฺขี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ ; ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''กาย สกฺขี''ฯ

๒๗. กตโม จ ปุคฺคโล ทิฏฺฐิปฺปโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ''อยํ ทุกฺขสมุทโย''ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ''อยํ ทุกฺขนิโรโธ''ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตาฯ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''ทิฏฺฐิปฺปโตฺต''ฯ

๒๘. กตโม จ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ''อยํ ทุกฺขสมุทโย''ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ''อยํ ทุกฺขนิโรโธ''ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตาฯ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, โน จ โข ยถา ทิฏฺฐิปฺปตฺตสฺส – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''สทฺธาวิมุโตฺต''ฯ

๒๙. กตโม จ ปุคฺคโล ธมฺมานุสารี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺนสฺส ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, ปญฺญาวาหิํ ปญฺญาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''ธมฺมานุสารี''ฯ โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน ปุคฺคโล ธมฺมานุสารี ผเล ฐิโต ทิฏฺฐิปฺปโตฺตฯ

๓๐. กตโม จ ปุคฺคโล สทฺธานุสารี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺนสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สทฺธาวาหิํ สทฺธาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''สทฺธานุสารี''ฯ โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน ปุคฺคโล สทฺธานุสารี ผเล ฐิโต สทฺธาวิมุโตฺตฯ

๓๑. กตโม จ ปุคฺคโล สตฺตกฺขตฺตุปรโม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโน [สโมฺพธิปรายโณ (สี. ก.)]ฯ โส สตฺ

ตกฺขตฺตุํ เทเว จ มานุเส จ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สตฺตกฺขตฺตุปรโม”ฯ

๓๒. กตโม จ ปุคฺคโล โกลโงฺกโล? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโนฯ โส เทฺว วา ตีณิ วา กุลานิ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “โกลโงฺกโล”ฯ

๓๓. กตโม จ ปุคฺคโล เอกพีชี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโนฯ โส เอกํเยว มานุสกํ ภวํ นิพฺพเตฺตตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “เอกพีชี”ฯ

๓๔. กตโม จ ปุคฺคโล สกทาคามี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี โหติ , สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สกทาคามี”ฯ

๓๕. กตโม จ ปุคฺคโล อนาคามี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อนาคามี”ฯ

๓๖. กตโม จ ปุคฺคโล อนฺตราปรินิพฺพายี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ โส อุปปนฺนํ วา สมนนฺตรา อปฺปตฺตํ วา เวมชฺฌํ อายุปฺปมาณํ อริยมคฺคํ สญฺชเนติ อุปริฎฺฐิมานํ สํโยชนานํ ปหานาย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อนฺตราปรินิพฺพายี”ฯ

๓๗. กตโม จ ปุคฺคโล อุปหจฺจปรินิพฺพายี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ โส อติกฺกมิตฺวา เวมชฺฌํ อายุปฺปมาณํ อุปหจฺจ วา กาลกิริยํ [กาลํ กิริยํ (ก.)] อริยมคฺคํ สญฺชเนติ อุปริฎฺฐิมานํ สํโยชนานํ ปหานาย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อุปหจฺจปรินิพฺพายี”ฯ

๓๘. กตโม จ ปุคฺคโล อสงฺขารปรินิพฺพายี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ โส อสงฺขาเรน อริยมคฺคํ สญฺชเนติ อุปริฎฺฐิมานํ สํโยชนานํ ปหานาย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อสงฺขารปรินิพฺพายี”ฯ

๓๙. กตโม จ ปุคฺคโล สสงฺขารปรินิพฺพายี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ โส สสงฺขาเรน อริยมคฺคํ สญฺชเนติ อุปริฎฺฐิมานํ สํโยชนานํ ปหานาย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สสงฺขารปรินิพฺพายี”ฯ

๔๐. กตโม จ ปุคฺคโล อุทฺธํโสโต อกนิฎฺฐคามี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ โส อวิหา จุโต อตปฺปํ คจฺฉติ, อตปฺปา จุโต สุทสฺสํ คจฺฉติ, สุทสฺสา จุโต สุทสฺสึ คจฺฉติ, สุทสฺสิยา จุโต อกนิฎฺฐํ คจฺฉติ; อกนิเฎฺฐ อริยมคฺคํ สญฺชเนติ อุปริฎฺฐิมานํ สํโยชนานํ ปหานาย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อุทฺธํโสโต อกนิฎฺฐคามี”ฯ

๔๑. กตโม จ ปุคฺคโล โสตาปนฺโน โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโน? ติณฺณํ สํโยชนานํ ปหานาย ปฏิปนฺโน ปุคฺคโล โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโนฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส ตีณิ สํโยชนานิ ปหีนานิ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “โสตาปนฺโน”ฯ

๔๒. กามราคพฺยาปาทานํ ตนุภาวาย ปฏิปนฺโน ปุคฺคโล สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโน ฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส กามราคพฺยาปาทา ตนุภูตา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สกทาคามี”ฯ

๔๓. กามราคพฺยาปาทานํ อนวเสสปฺปหานาย ปฏิปนฺโน ปุคฺคโล อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโนฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส กามราคพฺยาปาทา อนวเสสา ปหีนา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อนาคามี”ฯ

๔๔. รูปราคอรูปราคมานอุทฺธจฺจอวิชฺชาย อนวเสสปฺปหานาย ปฏิปนฺโน ปุคฺคโล อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺโนฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส รูปราโค อรูปราโค มาโน อุทฺธจฺจํ อวิชฺชา อนวเสสา ปหีนา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อรหา”ฯ

เอกกนิเทฺทโสฯ

๒. ทุกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๔๕. กตโม จ ปุคฺคโล โกธโน? ตตฺถ กตโม โกโธ? โย โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ [ทูสนา ทูสิตตฺตํ (สฺยา.)] พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส – อยํ วุจฺจติ โกโธฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ โกโธ อปฺปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “โกธโน”ฯ

๔๖. กตโม จ ปุคฺคโล อุปนาหี? ตตฺถ กตโม อุปนาโห? ปุพฺพกาลํ โกโธ อปรกาลํ อุปนาโหฯ โย เอวรูโป อุปนาโห อุปนยฺหนา อุปนยฺหิตตฺตํ อฏฺฐปนา [อาฐปนา (ก.) วิภ. ๘๙๑] ฐปนา สณฺฐปนา อนุสํสนฺทนา อนุปฺปพนฺธนา ทฬฺหีกมฺมํ โกธสฺส – อยํ วุจฺจติ อุปนาโห ฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ อุปนาโห อปฺปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อุปนาหี”ฯ

๔๗. กตโม จ ปุคฺคโล มกฺขี? ตตฺถ กตโม มโกฺข? โย มโกฺข มกฺขายนา มกฺขายิตตฺตํ [มกฺขียนา มกฺขียิตตฺตํ (สี.), มกฺขิยนา มกฺขิยิตตฺตํ (ก.)] นิฏฺฐุริยํ นิฏฺฐุริยกมฺมํ – อยํ วุจฺจติ มโกฺขฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ มโกฺข อปฺปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “มกฺขี”ฯ

๔๘. กตโม จ ปุคฺคโล ปฬาสี? ตตฺถ กตโม ปฬาโส? โย ปฬาโส ปฬาสายนา ปฬาสายิตตฺตํ ปฬาสาหาโร วิวาทฏฺฐานํ ยุคคฺคาโห อปฺปฏินิสฺสโคฺค – อยํ วุจฺจติ ปฬาโสฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ ปฬาโส อปฺปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ปฬาสี”ฯ

๔๙. กตโม จ ปุคฺคโล อิสฺสุกี? ตตฺถ กตมา อิสฺสา? ยา ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสา อิสฺสายนา อิสฺสายิตตฺตํ อุสูยา อุสูยนา [อุสฺสุยา อุสฺสุยนา (ก.) วิภ. ๘๙๓] อุสูยิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ อิสฺสาฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ อิสฺสา อปฺปหีนา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อิสฺสุกี”ฯ

๕๐. กตโม จ ปุคฺคโล มจฺฉรี? ตตฺถ กตมํ มจฺฉริยํ? ปญฺจ มจฺฉริยานิ – อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํฯ ยํ เอวรูปํ มเจฺฉรํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิ

ตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส – อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อิทํ มจฺฉริยํ อปฺปหีนํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘มจฺฉรี’’ฯ

๕๑. กตโม จ ปุคฺคโล สโฐ? ตตฺถ กตมํ สาเฐยฺยํ? อิเธกโจฺจ สโฐ โหติ ปริสโฐฯ ยํ ตตฺถ สฐํ สฐตา สาเฐยฺยํ กกฺกรตา กกฺกริยํ [กกฺขฬตา กกฺขฬิยํ (สฺยา.) เอวํ ขุทฺทกวิภงฺคฏฺกถายมฺปิ] ปริกฺขตฺตตา ปาริกฺขตฺติยํ – อิทํ วุจฺจติ สาเฐยฺยํฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อิทํ สาเฐยฺยํ อปฺปหีนํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สโฐ’’ฯ

๕๒. กตโม จ ปุคฺคโล มายาวี? ตตฺถ กตมา มายา? อิเธกโจฺจ กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปิกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ – ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ อิจฺฉติ, ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ สงฺกปฺเปติ ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ วาจํ ภาสติ, ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ กาเยน ปรกฺกมติฯ ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจาสรา วญฺจนา นิกติ วิกิรณา ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปฏิจฺฉาทนา อนุตฺตานีกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา – อยํ วุจฺจติ มายาฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ มายา อปฺปหีนา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘มายาวี’’ฯ

๕๓. กตโม จ ปุคฺคโล อหิริโก? ตตฺถ กตมํ อหิริกํ? ยํ น หิรียติ หิริยิตเพฺพน น หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา – อิทํ วุจฺจติ อหิริกํฯ อิมินา อหิริเกน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ‘‘อหิริโก’’ฯ

๕๔. กตโม จ ปุคฺคโล อโนตฺตปฺปี? ตตฺถ กตมํ อโนตฺตปฺปํ? ยํ น โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตเพฺพน น โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา – อิทํ วุจฺจติ อโนตฺตปฺปํฯ อิมินา อโนตฺตเปฺปน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ‘‘อโนตฺตปฺปี’’ฯ

๕๕. กตโม จ ปุคฺคโล ทุพฺพโจ? ตตฺถ กตมา โทวจสฺสตา? สหธมฺมิเก วุจฺจมาเน โทวจสฺสายํ โทวจสฺสิยํ โทวจสฺสตา วิปฺปฏิกุลคฺคาหิตา วิปจฺจนีกสาตตา อนาทริยํ อนาทริยตา อคารวตา อปฺปติสฺสวตา – อยํ วุจฺจติ โทวจสฺสตาฯ อิมาย โทวจสฺสตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ‘‘ทุพฺพโจ’’ฯ

๕๖. กตโม จ ปุคฺคโล ปาปมิโตฺต? ตตฺถ กตมา ปาปมิตฺตตา? เย เต ปุคฺคลา อสฺสทฺธา ทุสฺสีลา อปฺปสฺสุตา มจฺฉริโน ทุปฺปญฺญา, ยา เตสํ เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ สมฺปวงฺกตา – อยํ วุจฺจติ ปาปมิตฺตตาฯ อิมาย ปาปมิตฺตตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ‘‘ปาปมิโตฺต’’ฯ

๕๗. กตโม จ ปุคฺคโล อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวาโร? ตตฺถ กตมา อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…เป.… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา…เป.… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา…เป.… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย น สํวรํ อาปชฺชติฯ ยา อิเมสํ

ฉนฺนํ อินฺทฺริยานํ อคุตฺติ อโคปนา อนารโกฺข อสํวโร – อยํ วุจฺจติ อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตาฯ อิมาย อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวาโร”ฯ

๕๘. กตโม จ ปุคฺคโล โภชเน อมตฺตญฺญู? ตตฺถ กตมา โภชเน อมตฺตญฺญุตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อปฺปฏิสงฺขา อโยนิโส อาหารํ อาหาเรติ ทวาย มทาย มณฺฑนาย วิภูสนาย, ยา ตตฺถ อสนฺตุฏฺฐิตา อมตฺตญฺญุตา อปฺปฏิสงฺขา โภชเน – อยํ วุจฺจติ โภชเน อมตฺตญฺญุตาฯ อิมาย โภชเน อมตฺตญฺญุตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “โภชเน อมตฺตญฺญู”ฯ

๕๙. กตโม จ ปุคฺคโล มุฏฺฐสฺสติ? ตตฺถ กตมํ มุฏฺฐสฺสจฺจํ? ยา อสฺสติ อนนุสฺสติ อปฺปฏิสฺสติ อสฺสติ อสฺสรณตา อธารณตา ปิลาปนตา สมฺมุสนตา – อิทํ วุจฺจติ มุฏฺฐสฺสจฺจํฯ อิมินา มุฏฺฐสฺสเจฺจน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “มุฏฺฐสฺสติ”ฯ

๖๐. กตโม จ ปุคฺคโล อสมฺปชาโน? ตตฺถ กตมํ อสมฺปชญฺญํ? ยํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ อนภิสมโย อนนุโพโธ อสโมฺพโธ อปฺปฏิเวโธ อสงฺคาหณา อปริโยคาหณา [อสํคาหนา อปริโยคาหนา (สี. สฺยา. ก.)] อสมเปกฺขณา อปจฺจเวกฺขณา อปจฺจกฺขกมฺมํ ทุเมฺมชฺฌํ พาลฺยํ อสมฺปชญฺญํ โมโห ปโมโห สโมฺมโห อวิชฺชา อวิโชฺชโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ – อิทํ วุจฺจติ อสมฺปชญฺญํฯ อิมินา อสมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “อสมฺปชาโน”ฯ

๖๑. กตโม จ ปุคฺคโล สีลวิปโนฺน? ตตฺถ กตมา สีลวิปตฺติ? กายิโก วีติกฺกโม วาจสิโก วีติกฺกโม กายิกวาจสิโก วีติกฺกโม – อยํ วุจฺจติ สีลวิปตฺติฯ สพฺพมฺปิ ทุสฺสิลฺยํ สีลวิปตฺติฯ อิมาย สีลวิปตฺติยา สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “สีลวิปโนฺน”ฯ

๖๒. กตโม จ ปุคฺคโล ทิฏฺฐิวิปโนฺน? ตตฺถ กตมา ทิฏฺฐิวิปตฺติ? “นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ [สุกฏทุกฺกฏานํ (สี.)] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก , นตฺถิ ปโร โลโก , นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา [สมคฺคตา (ก.)] สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี”ติฯ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสํโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมโคฺค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริยาสคฺคาโห [วิปริเยสคฺคาโห (สพฺพตฺถ) ปทสิทฺธิ จิเนฺตตพฺพา], อยํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิวิปตฺติฯ สพฺพาปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติฯ อิมาย ทิฏฺฐิวิปตฺติยา สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “ทิฏฺฐิวิปโนฺน”ฯ

๖๓. กตโม จ ปุคฺคโล อชฺฌตฺตสํโยชโน? ยสฺส ปุคฺคลสฺส ปโรฺจรมฺภาคิยานิ สํโยชนานิ อปฺปหีนานิ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อชฺฌตฺตสํโยชโน”ฯ

๖๔. กตโม จ ปุคฺคโล พหิทฺธาสํโยชโน? ยสฺส ปุคฺคลสฺส ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ สํโยชนานิ อปฺปหีนานิ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “พหิทฺธาสํโยชโน”ฯ

๖๕. กตโม จ ปุคฺคโล อโกฺกธโน? ตตฺถ กตโม โกโธ? โย โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส – อยํ วุจฺจติ โกโธฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ โกโธ ปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อโกฺกธโน”ฯ

๖๖. กตโม จ ปุคฺคโล อนุปนาหี? ตตฺถ กตโม อุปนาโห? ปุพฺพกาลํ โกโธ อปรกาลํ อุปนาโห โย เอวรูโป อุปนาโห อุปนยฺหนา อุปนยฺหิตตฺตํ อฏฺฐปนา ฐปนา สณฺฐปนา อนุสํสนฺทนา อนุปฺปพนฺธนา ทฬฺหีกมฺมํ โกธสฺส – อยํ วุจฺจติ อุปนาโหฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ อุปนาโห ปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อนุปนาหี’’ฯ

๖๗. กตโม จ ปุคฺคโล อมกฺขี? ตตฺถ กตโม มกฺโข? โย มกฺโข มกฺขายนา มกฺขายิตตฺตํ นิฏฺฐุริยํ นิฏฺฐุริยกมฺมํ – อยํ วุจฺจติ มกฺโขฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ มกฺโข ปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อมกฺขี’’ฯ

๖๘. กตโม จ ปุคฺคโล อปฬาสี? ตตฺถ กตโม ปฬาโส? โย ปฬาโส ปฬาสายนา ปฬาสายิตตฺตํ ปฬาสาหาโร วิวาทฏฺฐานํ ยุคฺคาโห อปฺปฏินิสฺสคฺโค – อยํ วุจฺจติ ปฬาโสฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ ปฬาโส ปหีโน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อปฬาสี’’ฯ

๖๙. กตโม จ ปุคฺคโล อนิสฺสุกี? ตตฺถ กตมา อิสฺสา? ยา ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสา อิสฺสายนา อิสฺสายิตตฺตํ อุสูยา อุสูยนา อุสูยิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ อิสฺสาฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ อิสฺสา ปหีนา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อนิสฺสุกี’’ฯ

๗๐. กตโม จ ปุคฺโล อมจฺฉรี? ตตฺถ กตมํ มจฺฉริยํ? ปญฺจ มจฺฉริยานิ – อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํฯ ยํ เอวรูปํ มเจฺฉรํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส – อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อิทํ มจฺฉริยํ ปหีนํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อมจฺฉรี’’ฯ

๗๑. กตโม จ ปุคฺคโล อสโฐ? ตตฺถ กตมํ สาเฐยฺยํ? อิเธกโจฺจ สโฐ โหติ ปริสโฐฯ ยํ ตตฺถ สฐํ สฐตา สาเฐยฺยํ กกฺกรตา กกฺกริยํ ปริกฺขตฺตตา ปาริกฺขตฺติยํ – อิทํ วุจฺจติ สาเฐยฺยํฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อิทํ สาเฐยฺยํ ปหีนํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อสโฐ’’ฯ

๗๒. กตโม จ ปุคฺคโล อมายาวี? ตตฺถ กตมา มายา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปิกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ – ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ อิจฺฉติ, ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ สงฺกปฺเปติ, ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ วาจํ ภาสติ, ‘‘มา มํ ชญฺญา’’ติ กาเยน ปรกฺกมติฯ ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจาสรา วญฺจนา นิกติ วิกิรณา ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปฏิจฺฉาทนา อนุตฺตานีกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา – อยํ วุจฺจติ มายาฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส อยํ มายา ปหีนา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อมายาวี’’ฯ

๗๓. กตโม จ ปุคฺคโล หิริมา? ตตฺถ กตมา หิรี? ยํ หิรียติ หิริยิตเพฺพน หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา – อยํ วุจฺจติ หิรีฯ อิมาย หิริยา สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ‘‘หิริมา’’ฯ

๗๔. กตโม จ ปุคฺคโล โอตฺตปฺปี? ตตฺถ กตมํ โอตฺตปฺปํ? ยํ โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตเพฺพน โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา – อิทํ วุจฺจติ โอตฺตปฺปํฯ อิมินา โอตฺตเปฺปน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ‘‘โอตฺตปฺปี’’ฯ

๗๕. กตโม จ ปุคฺคโล สุวโจ? ตตฺถ กตมา โสวจสฺสตา? สหธมฺมิเก วุจฺจมาเน โสวจสฺสายํ โสวจสฺสิยํ โสวจสฺสตา อวิปฺปฏิกุลคฺคาหิตา อวิปจฺจนีกสาตตา สาทริยํ สาทริยตา สคา

รวตา สปฺปติสฺสวตา – อยํ วุจฺจติ โสวจสฺสตาฯ อิมาย โสวจสฺสตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “สุวโจ”ฯ

๗๖. กตโม จ ปุคฺคโล กลฺยาณมิโตฺต? ตตฺถ กตมา กลฺยาณมิตฺตตา? เย เต ปุคฺคลา สทฺธา สีลวนฺโต พหุสฺสุตา จาควนฺโต ปญฺญวนฺโต, ยา เตสํ เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ สมฺปวงฺกตา – อยํ วุจฺจติ กลฺยาณมิตฺตตาฯ อิมาย กลฺยาณมิตฺตตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “กลฺยาณมิโตฺต”ฯ

๗๗. กตโม จ ปุคฺคโล อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร? ตตฺถ กตมา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…เป.… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา…เป.… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา…เป.… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ ยา อิเมสํ ฉนฺนํ อินฺทฺริยานํ คุตฺติ โคปนา อารโกฺข สํวโร – อยํ วุจฺจติ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาฯ อิมาย อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร”ฯ

๗๘. กตโม จ ปุคฺคโล โภชเน มตฺตญฺญู? ตตฺถ กตมา โภชเน มตฺตญฺญุตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ – “เนว ทวาย, น มทาย, น มณฺฑนาย, น วิภูสนาย; ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหายฯ อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จา”ติฯ ยา ตตฺถ สนฺตุฏฺฐิตา มตฺตญฺญุตา ปฏิสงฺขา โภชเน – อยํ วุจฺจติ โภชเน มตฺตญฺญุตาฯ อิมาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “โภชเน มตฺตญฺญู”ฯ

๗๙. กตโม จ ปุคฺคโล อุปฏฺฐิตสฺสติ? ตตฺถ กตมา สติ? ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ – อยํ วุจฺจติ สติฯ อิมาย สติยา สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “อุปฏฺฐิตสฺสติ”ฯ

๘๐. กตโม จ ปุคฺคโล สมฺปชาโน? ตตฺถ กตมํ สมฺปชญฺญํ? ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปโชฺชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ – อิทํ วุจฺจติ สมฺปชญฺญํฯ อิมินา สมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “สมฺปชาโน”ฯ

๘๑. กตโม จ ปุคฺคโล สีลสมฺปโนฺน? ตตฺถ กตมา สีลสมฺปทา? กายิโก อวีติกฺกโม วาจสิโก อวีติกฺกโม กายิกวาจสิโก อวีติกฺกโม – อยํ วุจฺจติ สีลสมฺปทาฯ สโพฺพปิ สีลสํวโร สีลสมฺปทาฯ อิมาย สีลสมฺปทาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล “สีลสมฺปโนฺน”ฯ

๘๒. กตโม จ ปุคฺคโล ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน? ตตฺถ กตมา ทิฏฺฐิสมฺปทา? “อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก,

อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี''ติฯ ยา เอวรูปา ปญฺญา ปชานนา…เป…. อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ – อยํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิสมฺปทาฯ สพฺพาปิ สมฺมาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิสมฺปทาฯ อิมาย ทิฏฺฐิสมฺปทาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ''ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน''ฯ

๘๓. กตเม เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ? โย จ ปุพฺพการี, โย จ กตญฺญู กตเวที – อิเม เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมิํฯ

๘๔. กตเม เทฺว ปุคฺคลา ทุตฺตปฺปยา? โย จ ลทฺธํ ลทฺธํ นิกฺขิปติ, โย จ ลทฺธํ ลทฺธํ วิสฺสเชฺชติ – อิเม เทฺว ปุคฺคลา ''ทุตฺตปฺปยา''ฯ

๘๕. กตเม เทฺว ปุคฺคลา สุตปฺปยา? โย จ ลทฺธํ ลทฺธํ น นิกฺขิปติ, โย จ ลทฺธํ ลทฺธํ น วิสฺสเชฺชติ – อิเม เทฺว ปุคฺคลา ''สุตปฺปยา''ฯ

๘๖. กตเมสํ ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อาสวา วฑฺฒนฺติ? โย จ น กุกฺกุจฺจายิตพฺพํ กุกฺกุจฺจายติ, โย จ กุกฺกุจฺจายิตพฺพํ น กุกฺกุจฺจายติ – อิเมสํ ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อาสวา วฑฺฒนฺติฯ

๘๗. กตเมสํ ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อาสวา น วฑฺฒนฺติ? โย จ น กุกฺกุจฺจายิตพฺพํ น กุกฺกุจฺจายติ, โย จ กุกฺกุจฺจายิตพฺพํ กุกฺกุจฺจายติ – อิเมสํ ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ อาสวา น วฑฺฒนฺติฯ

๘๘. กตโม จ ปุคฺคโล หีนาธิมุตฺโต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธโมฺม, โส อญฺญํ ทุสฺสีลํ ปาปธมฺมํ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''หีนาธิมุตฺโต''ฯ

๘๙. กตโม จ ปุคฺคโล ปณีตาธิมุตฺโต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สีลวา โหติ กลฺยาณธโมฺม, โส อญฺญํ สีลวนฺตํ กลฺยาณธมฺมํ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''ปณีตาธิมุตฺโต''ฯ

๙๐. กตโม จ ปุคฺคโล ติตฺโต? ปเจฺจกสมฺพุทฺธา [ปเจฺจกพุโทฺธ (สี.)] เย จ ตถาคตสฺส สาวกา อรหโนฺต ติตฺตาฯ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ติตฺโต จ ตเปฺปตา จ [ตเปฺปตา จ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ติตฺโต (สี.)]ฯ

ทุกนิเทฺทโสฯ

๓. ติกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๙๑. กตโม จ ปุคฺคโล นิราโส? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธโมฺม อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร ปฏิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต อสฺสมโณ สมณปฏิญฺโญ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิญฺโญ อโนฺตปูติ อวสฺสุโต กสมฺพุชาโตฯ โส สุณาติ – ''อิตฺถนฺนาโม กิร ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี''ติฯ ตสฺส น เอวํ โหติ – ''กุทาสฺสุ นามาหมฺปิ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามี''ติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ''นิราโส''ฯ

๙๒. กตโม จ ปุคฺคโล อาสํโส? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สีลวา โหติ กลฺยาณธมฺโมฯ โส สุณาติ – ‘‘อิตฺถนฺนาโม กิร ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘กุทาสฺสุ นามาหมฺปิ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามี’’ติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อาสํโส’’ฯ

๙๓. กตโม จ ปุคฺคโล วิคตาโส? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส สุณาติ – ‘‘อิตฺถนฺนาโม กิร ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติฯ ตสฺส น เอวํ โหติ – ‘‘กุทาสฺสุ นามาหมฺปิ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามี’’ติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หิสฺส ปุเพฺพ อวิมุตฺตสฺส วิมุตฺตาสา, สา ปฏิปฺปสฺสทฺธาฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘วิคตาโส’’ฯ

๙๔. ตตฺถ กตเม ตโย คิลานูปมา ปุคฺคลา? ตโย คิลานา – อิเธกโจฺจ คิลาโน ลภโนฺต วา สปฺปายานิ โภชนานิ อลภโนฺต วา สปฺปายานิ โภชนานิ, ลภโนฺต วา สปฺปายานิ เภสชฺชานิ อลภโนฺต วา สปฺปายานิ เภสชฺชานิ, ลภโนฺต วา ปติรูปํ อุปฎฺฐากํ อลภโนฺต วา ปติรูปํ อุปฎฺฐากํ, เนว วุฎฺฐาติ ตมฺหา อาพาธาฯ (๑)

อิธ ปเนกโจฺจ คิลาโน ลภโนฺต วา สปฺปายานิ โภชนานิ อลภโนฺต วา สปฺปายานิ โภชนานิ, ลภโนฺต วา สปฺปายานิ เภสชฺชานิ อลภโนฺต วา สปฺปายานิ เภสชฺชานิ, ลภโนฺต วา ปติรูปํ อุปฎฺฐากํ อลภโนฺต วา ปติรูปํ อุปฎฺฐากํ, วุฎฺฐาติ ตมฺหา อาพาธาฯ (๒)

อิธ ปเนกโจฺจ คิลาโน ลภโนฺต สปฺปายานิ โภชนานิ โน อลภโนฺต, ลภโนฺต สปฺปายานิ เภสชฺชานิ โน อลภโนฺต, ลภโนฺต ปติรูปํ อุปฎฺฐากํ โน อลภโนฺต, วุฎฺฐาติ ตมฺหา อาพาธาฯ (๓)

ตตฺร ยฺวายํ คิลาโน ลภโนฺต สปฺปายานิ โภชนานิ โน อลภโนฺต, ลภโนฺต สปฺปายานิ เภสชฺชานิ โน อลภโนฺต, ลภโนฺต ปติรูปํ อุปฎฺฐากํ โน อลภโนฺต, วุฎฺฐาติ ตมฺหา อาพาธา, อิมํ คิลานํ ปฏิจฺจ ภควตา คิลานภตฺตํ อนุญฺญาตํ คิลานเภสชฺชํ อนุญฺญาตํ คิลานุปฎฺฐาโก อนุญฺญาโตฯ อิมญฺจ ปน คิลานํ ปฏิจฺจ อเญฺญปิ คิลานา อุปฎฺฐาตพฺพาฯ

เอวเมวํ [เอวเมว (สี.)] ตโย คิลานูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ กตเม ตโย? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ลภโนฺต วา ตถาคตํ ทสฺสนาย อลภโนฺต วา ตถาคตํ ทสฺสนาย, ลภโนฺต วา ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ สวณาย อลภโนฺต วา ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ สวณาย, เนว โอกฺกมติ นิยามํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํฯ (๑)

อิธ ปเนกโจฺจ ปุคฺคโล ลภโนฺต วา ตถาคตํ ทสฺสนาย อลภโนฺต วา ตถาคตํ ทสฺสนาย, ลภโนฺต วา ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ สวณาย อลภโนฺต วา ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ สวณาย, โอกฺกมติ นิยามํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํฯ (๒)

อิธ ปเนกโจฺจ ปุคฺคโล ลภโนฺต ตถาคตํ ทสฺสนาย โน อลภโนฺต, ลภโนฺต ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ สวณาย โน อลภโนฺต, โอกฺกมติ นิยามํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํฯ (๓)

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ลภโนฺต ตถาคตํ ทสฺสนาย โน อลภโนฺต, ลภโนฺต ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ สวณาย โน อลภโนฺต , โอกฺกมติ นิยามํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํ, อิมํ ปุคฺคลํ ปฏิจฺจ ภควตา ธมฺมเทสนา อนุญฺญาตา, อิมญฺจ ปุคฺคลํ ปฏิจฺจ อเญฺญสมฺปิ ธโมฺม เทเสตโพฺพฯ อิเม ตโย คิลานูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ

๙๕. กตโม จ ปุคฺคโล กายสกฺขี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กายสกฺขี’’ฯ

๙๖. กตโม จ ปุคฺคโล ทิฏฺฐิปฺปโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตา, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ทิฏฺฐิปฺปโตฺต’’ฯ

๙๗. กตโม จ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ...เป.... ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตา, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, โน จ โข ยถาทิฏฺฐิปฺปตฺตสฺส – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สทฺธาวิมุโตฺต’’ฯ

๙๘. กตโม จ ปุคฺคโล คูถภาณี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล มุสาวาที โหติ สภคฺคโต วา ปริสคฺคโต วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโฐ – ‘‘เอหโมฺภ [เอหิ โภ (สฺยา. ก.) ม. นิ. ๑.๔๔๐; อ. นิ. ๓.๒๘], ปุริส, ยํ ชานาสิ ตํ วเทหี’’ติ, โส อชานํ วา อาห – ‘‘ชานามี’’ติ, ชานํ วา อาห – ‘‘น ชานามี’’ติ, อปสฺสํ วา อาห – ‘‘ปสฺสามี’’ติ, ปสฺสํ วา อาห – ‘‘น ปสฺสามี’’ติฯ อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘คูถภาณี’’ฯ

๙๙. กตโม จ ปุคฺคโล ปุปฺผภาณี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สภคฺคโต วา ปริสคฺคโต วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโฐ – ‘‘เอหโมฺภ, ปุริส, ยํ ชานาสิ ตํ วเทหี’’ติ, โส อชานํ วา อาห – ‘‘น ชานามี’’ติ, ชานํ วา อาห – ‘‘ชานามี’’ติ, อปสฺสํ วา อาห – ‘‘น ปสฺสามี’’ติ, ปสฺสํ วา อาห – ‘‘ปสฺสามี’’ติฯ อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา น สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปุปฺผภาณี’’ฯ

๑๐๐. กตโม จ ปุคฺคโล มธุภาณี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนิยา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘มธุภาณี’’ฯ

๑๐๑. กตโม จ ปุคฺคโล อรุกูปมจิโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ [ปติฏฺฐียติ (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๓.๒๕], โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม ทุฏฺฐารุโก กเฏฺฐน วา กฐลาย [กถลาย (ก.), กถเลน (อฏฺฐกถา) อ. นิ. ๓.๒๕] วา ฆฏฺฏิโต ภิโยฺยโส มตฺตาย อาสวํ เทติ [อสฺสวโนฺต (สี.)], เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุ

โตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อรุกูปมจิโตฺต’’ฯ

๑๐๒. กตโม จ ปุคฺคโล วิชฺชูปมจิโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เสยฺยถาปิ นาม จกฺขุมา ปุริโส รตฺตนฺธการติมิสาย วิชฺชนฺตริกาย รูปานิ ปเสฺสยฺย, เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ , ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘วิชฺชูปมจิโตฺต’’ฯ

๑๐๓. กตโม จ ปุคฺคโล วชิรูปมจิโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เสยฺยถาปิ นาม วชิรสฺส นตฺถิ กิญฺจิ อเภชฺชํ มณิ วา ปาสาโณ วา, เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘วชิรูปมจิโตฺต’’ฯ

๑๐๔. กตโม จ ปุคฺคโล อโนฺธ? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ตถารูปํ จกฺขุ น โหติ ยถารูเปน จกฺขุนา อนธิคตํ วา โภคํ อธิคเจฺฉยฺย, อธิคตํ วา โภคํ ผาติํ กเรยฺย; ตถารูปมฺปิสฺส จกฺขุ น โหติ ยถารูเปน จกฺขุนา กุสลากุสเล ธเมฺม ชาเนยฺย, สาวชฺชานวเชฺช ธเมฺม ชาเนยฺย, หีนปฺปณีเต ธเมฺม ชาเนยฺย, กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาเค ธเมฺม ชาเนยฺย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อโนฺธ’’ฯ

๑๐๕. กตโม จ ปุคฺคโล เอกจกฺขุ? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ตถารูปํ จกฺขุ โหติ , ยถารูเปน จกฺขุนา อนธิคตํ วา โภคํ อธิคเจฺฉยฺย, อธิคตํ วา โภคํ ผาติํ กเรยฺย; ตถารูปมฺปิสฺส จกฺขุ น โหติ ยถารูเปน จกฺขุนา กุสลากุสเล ธเมฺม ชาเนยฺย, สาวชฺชานวเชฺช ธเมฺม ชาเนยฺย, หีนปฺปณีเต ธเมฺม ชาเนยฺย, กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาเค ธเมฺม ชาเนยฺย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘เอกจกฺขุ’’ฯ

๑๐๖. กตโม จ ปุคฺคโล ทฺวิจกฺขุ? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ตถารูปํ จกฺขุ โหติ ยถารูเปน จกฺขุนา อนธิคตํ วา โภคํ อธิคเจฺฉยฺย, อธิคตํ วา โภคํ ผาติํ กเรยฺย; ตถารูปมฺปิสฺส จกฺขุ โหติ ยถารูเปน จกฺขุนา กุสลากุสเล ธเมฺม ชาเนยฺย, สาวชฺชานวเชฺช ธเมฺม ชาเนยฺย, หีนปฺปณีเต ธเมฺม ชาเนยฺย, กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาเค ธเมฺม ชาเนยฺย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ทฺวิจกฺขุ’’ฯ

๑๐๗. กตโม จ ปุคฺคโล อวกุชฺชปโญฺญ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อารามํ คนฺตา [คโต (สี.), คนฺตฺวา (สฺยา.)] โหติ อภิกฺขณํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมสฺสวณาย [ธมฺมสฺสวนาย (สฺยา.)]ฯ ตสฺส ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสนฺติฯ โส ตสฺมิํ อาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา กถาย เนว อาทิํ มนสิ กโรติ, น มชฺฌํ มนสิ กโรติ, น ปริโยสานํ มนสิ กโรติฯ วุฎฺฐิโตปิ ตมฺหา อาสนา ตสฺสา กถาย เนว อาทิํ มนสิ กโรติ, น มชฺฌํ มนสิ กโรติ, น ปริโยสานํ มนสิ กโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม กุโมฺภ นิกฺกุโชฺช [นิกุโชฺช (สฺยา.) อ. นิ. ๓.๓๐] ตตฺร อุทกํ อาสิตฺตํ วิวฎฺฎติ, โน สณฺฐาติ; เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อารามํ คนฺตา โหติ อภิกฺขณํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมสฺสวณาย ฯ ตสฺส ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวล

ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสนฺติฯ โส ตสฺมึ อาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา กถาย เนว อาทึ มนสิ กโรติ, น มชฺฌํ มนสิ กโรติ, น ปริโยสานํ มนสิ กโรติฯ วุฏฺฐิโตปิ ตมฺหา อาสนา ตสฺสา กถาย เนว อาทึ มนสิ กโรติ, น มชฺฌํ มนสิ กโรติ, น ปริโยสานํ มนสิ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อวกุชฺชปโญฺญ’’ฯ

๑๐๘. กตโม จ ปุคฺคโล อุจฺฉงฺคปโญฺญ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อารามํ คนฺตา โหติ อภิกฺขณํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมสฺสวณายฯ ตสฺส ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสนฺติฯ โส ตสฺมึ อาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา กถาย อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติฯ วุฏฺฐิโต จ โข ตมฺหา อาสนา ตสฺสา กถาย เนว อาทึ มนสิ กโรติ, น มชฺฌํ มนสิ กโรติ, น ปริโยสานํ มนสิ กโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปุริสสฺส อุจฺฉเงฺค นานาขชฺชกานิ อากิณฺณานิ – ติลา ตณฺฑุลา [ติลตณฺฑุลา (ก.) อ. นิ. ๓.๓๐] โมทกา พทราฯ โส ตมฺหา อาสนา วุฏฺฐหโนฺต สติสโมฺมสา ปกิเรยฺยฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อารามํ คนฺตา โหติ อภิกฺขณํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมสฺสวณายฯ ตสฺส ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสนฺติฯ โส ตสฺมึ อาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา กถาย อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติฯ วุฏฺฐิโต จ โข ตมฺหา อาสนา ตสฺสา กถาย เนว อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, น มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, น ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อุจฺฉงฺคปโญฺญ’’ฯ

๑๐๙. กตโม จ ปุคฺคโล ปุถุปโญฺญ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อารามํ คนฺตา โหติ อภิกฺขณํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมสฺสวณายฯ ตสฺส ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสนฺติฯ โส ตสฺมึ อาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา กถาย อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติฯ วุฏฺฐิโตปิ ตมฺหา อาสนา ตสฺสา กถาย อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม กุโมฺภ อุกฺกุโชฺช ตตฺร อุทกํ อาสิตฺตํ สณฺฐาติ, โน วิวฏฺฏติ; เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อารามํ คนฺตา โหนฺติ อภิกฺขณํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมสฺสวณายฯ ตสฺส ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสนฺติฯ โส ตสฺมึ อาสเน นิสิโนฺน ตสฺสา กถาย อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติฯ วุฏฺฐิโตปิ ตมฺหา อาสนา ตสฺสา กถาย อาทิมฺปิ มนสิ กโรติ, มชฺฌมฺปิ มนสิ กโรติ, ปริโยสานมฺปิ มนสิ กโรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปุถุปโญฺญ’’ฯ

๑๑๐. กตโม จ ปุคฺคโล กาเมสุ จ ภเวสุ จ อวีตราโค? โสตาปนฺนสกทาคามิโน – อิเม วุจฺจนฺติ ปุคฺคลา ‘‘กาเมสุ จ ภเวสุ จ อวีตราคา’’ฯ

๑๑๑. กตโม จ ปุคฺคโล กาเมสุ วีตราโค, ภเวสุ อวีตราโค? อนาคามี – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กาเมสุ วีตราโค, ภเวสุ อวีตราโค’’ฯ

๑๑๒. กตโม จ ปุคฺคโล กาเมสุ จ ภเวสุ จ วีตราโค? อรหา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กาเมสุ จ ภเวสุ จ วีตราโค’’ฯ

๑๑๓. กตโม จ ปุคฺคโล ปาสาณเลขูปโม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปาสาเณ เลขา น ขิปฺปํ ลุชฺชติ วาเตน วา

อุทเกน วา, จิรฏฺฐิติกา โหติ; เอวเมวํ อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปาสาณเลขูปโม’’ฯ

๑๑๔. กตโม จ ปุคฺคโล ปถวิเลขูปโม? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ น จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปถวิยา [ปฐวิยา (สี. สฺยา.)] เลขา ขิปฺปํ ลุชฺชติ วาเตน วา อุทเกน วา, น จิรฏฺฐิติกา โหติ; เอวเมวํ อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ น จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปถวิเลขูปโม’’ฯ

๑๑๕. กตโม จ ปุคฺคโล อุทกเลขูปโม? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อาคาเฬฺหนปิ วุจฺจมาโน ผรุเสนปิ วุจฺจมาโน อมนาเปนปิ วุจฺจมาโน สํสนฺทติเมว [... เจว (สฺยา.) อ. นิ. ๓.๑๓๓] สนฺธิยติเมว [... เจว (สฺยา.) อ. นิ. ๓.๑๓๓] สโมฺมทติเมว [... เจว (สฺยา.) อ. นิ. ๓.๑๓๓]ฯ เสยฺยถาปิ นาม อุทเก เลขา ขิปฺปํ ลุชฺชติ, น จิรฏฺฐิติกา โหติ; เอวเมวํ อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อาคาเฬฺหนปิ วุจฺจมาโน ผรุเสนปิ วุจฺจมาโน อมนาเปนปิ วุจฺจมาโน สํสนฺทติเมว สนฺธิยติเมว สโมฺมทติเมว – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อุทกเลขูปโม’’ฯ

๑๑๖. ตตฺถ กตเม ตโย โปตฺถกูปมา ปุคฺคลา? ตโย โปตฺถกา – นโวปิ โปตฺถโก ทุพฺพโณฺณ เจว โหติ ทุกฺขสมฺผโสฺส จ อปฺปโคฺฆ จ, มชฺฌิโมปิ โปตฺถโก ทุพฺพโณฺณ เจว โหติ ทุกฺขสมฺผโสฺส จ อปฺปโคฺฆ จ, ชิโณฺณปิ โปตฺถโก ทุพฺพโณฺณ เจว โหติ ทุกฺขสมฺผโสฺส จ อปฺปโคฺฆ จฯ ชิณฺณมฺปิ โปตฺถกํ อุกฺขลิปริมชฺชนํ วา กโรนฺติ สงฺการกูเฏ วา นํ ฉเฑฺฑนฺติฯ เอวเมวํ ตโยเม โปตฺถกูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา ภิกฺขูสุฯ กตเม ตโย? นโว เจปิ ภิกฺขุ โหติ ทุสฺสีโล ปาปธโมฺม, อิทมสฺส ทุพฺพณฺณตายฯ เสยฺยถาปิ โส โปตฺถโก ทุพฺพโณฺณ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เย โข ปนสฺส เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ ทิฎฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺติ, เตสํ ตํ โหติ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายฯ อิทมสฺส ทุกฺขสมฺผสฺสตายฯ เสยฺยถาปิ โส โปตฺถโก ทุกฺขสมฺผโสฺส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เยสํ โข ปน โส ปฏิคฺคณฺหาติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ , เตสํ ตํ น มหปฺผลํ โหติ น มหานิสํสํฯ อิทมสฺส อปฺปคฺฆตายฯ เสยฺยถาปิ โส โปตฺถโก อปฺปโคฺฆ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

มชฺฌิโม เจปิ ภิกฺขุ โหติ…เป.… เถโร เจปิ ภิกฺขุ โหติ ทุสฺสีโล ปาปธโมฺม, อิทมสฺส ทุพฺพณฺณตายฯ เสยฺยถาปิ โส โปตฺถโก ทุพฺพโณฺณ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เย โข ปนสฺส เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ ทิฎฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺติ, เตสํ ตํ โหติ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายฯ อิทมสฺส ทุกฺขสมฺผสฺสตายฯ เสยฺยถาปิ โส โปตฺถโก ทุกฺขสมฺผโสฺส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เยสํ โข ปน โส ปฏิคฺคณฺหาติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, เตสํ ตํ น มหปฺผลํ โหติ น มหานิสํสํฯ อิทมสฺส อปฺปคฺฆตายฯ เสยฺยถาปิ โส โปตฺถโก อปฺปโคฺฆ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

เอวรูโป เจ เถโร ภิกฺขุ สงฺฆมเชฺฌ ภณติฯ ตเมนํ ภิกฺขู เอวมาหํสุ – ‘‘กึ นุ โข ตุยฺหํ พาลสฺส อพฺยตฺตสฺส ภณิเตน, ตฺวมฺปิ นาม ภณิตพฺพํ มญฺญสี’’ติ! โส กุปิโต อนตฺตมโน ตถารูปึ วาจํ นิจฺฉาเรติ ยถารูปาย วาจาย สโงฺฆ ตํ อุกฺขิปติ, สงฺการกูเฏว นํ โปตฺถกํฯ อิเม ตโย โปตฺถกูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา ภิกฺขูสุฯ

๑๑๗. ตตฺถ กตเม ตโย กาสิกวตฺถูปมา ปุคฺคลา? ตีณิ กาสิกวตฺถานิ – นวมฺปิ กาสิกวตฺถํ วณฺณวนฺตเญฺจว โหติ สุขสมฺผสฺสญฺจ มหคฺฆญฺจ, มชฺฌิมมฺปิ กาสิกวตฺถํ วณฺณวนฺตเญฺจว โหติ สุขสมฺผสฺสญฺจ มหคฺฆญฺจ, ชิณฺณมฺปิ กาสิกวตฺถํ วณฺณวนฺตเญฺจว โหติ สุข

สมฺผสฺสญฺจ มหคฺฆญฺจฯ ชิณฺณมฺปิ กาสิกวตฺถํ รตนปลิเวฐนํ วา กโรนฺติ คนฺธกรณฺฑเก วา นํ นิกฺขิปนฺติฯ

เอวเมวํ ตโยเม กาสิกวตฺถูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา ภิกฺขูสุฯ กตเม ตโย? นโว เจปิ ภิกฺขุ โหติ สีลวา กลฺยาณธมฺโม , อิทมสฺส สุวณฺณตายฯ เสยฺยถาปิ ตํ กาสิกวตฺถํ วณฺณวนฺตํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เย โข ปนสฺส เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺติ, เตสํ ตํ โหติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ อิทมสฺส สุขสมฺผสฺสตายฯ เสยฺยถาปิ ตํ กาสิกวตฺถํ สุขสมฺผสฺสํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เยสํ โข ปน โส [เยสํ โข ปน (สฺยา. กํ.) อ. นิ. ๓.๑๐๐] ปฏิคฺคณฺหาติ [ปติคณฺหาติ (สี.) รูปสิทฺธิฏีกาย ปน สเมติ] จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, เตสํ ตํ มหปฺผลํ โหติ มหานิสํสํฯ อิทมสฺส มหคฺฆตายฯ เสยฺยถาปิ ตํ กาสิกวตฺถํ มหคฺฆํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

มชฺฌิโม เจปิ ภิกฺขุ…เป.… เถโร เจปิ ภิกฺขุ โหติ สีลวา กลฺยาณธมฺโม, อิทมสฺส สุวณฺณตายฯ เสยฺยถาปิ ตํ กาสิกวตฺถํ วณฺณวนฺตํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เย โข ปนสฺส เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺติ, เตสํ ตํ โหติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ อิทมสฺส สุขสมฺผสฺสตายฯ เสยฺยถาปิ ตํ กาสิกวตฺถํ สุขสมฺผสฺสํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เยสํ โข ปน โส ปฏิคฺคณฺหาติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, เตสํ ตํ มหปฺผลํ โหติ มหานิสํสํฯ อิทมสฺส มหคฺฆตายฯ เสยฺยถาปิ ตํ กาสิกวตฺถํ มหคฺฆํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

เอวรูโป เจ เถโร ภิกฺขุ สงฺฆมชฺเฌ ภณติ, ตเมนํ ภิกฺขู เอวมาหํสุ – ‘‘อปฺปสทฺทา อายสฺมนฺโต โหถ, เถโร ภิกฺขุ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ ภณตี’’ติฯ ตสฺส ตํ วจนํ อาเธยฺยํ คจฺฉติ, คนฺธกรณฺฑเกว นํ กาสิกวตฺถํฯ อิเม ตโย กาสิกวตฺถูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา ภิกฺขูสุฯ

๑๑๘. กตโม จ ปุคฺคโล สุปฺปเมยฺโย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อุทฺธโต โหติ อุนฺนโฬ จปโล มุขโร วิกิณฺณวาโจ มุฏฺฐสฺสติ อสมฺปชาโน อสมาหิโต วิพฺภนฺตจิตฺโต ปากฏินฺทฺริโย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สุปฺปเมยฺโย’’ฯ

๑๑๙. กตโม จ ปุคฺคโล ทุปฺปเมยฺโย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อนุทฺธโต โหติ อนุนฺนโฬ อจปโล อมุขโร อวิกิณฺณวาโจ อุปฏฺฐิตสฺสติ สมฺปชาโน สมาหิโต เอกคฺคจิตฺโต สํวุตินฺทฺริโย – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ทุปฺปเมยฺโย’’ฯ

๑๒๐. กตโม จ ปุคฺคโล อปฺปเมยฺโย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อปฺปเมยฺโย’’ฯ

๑๒๑. กตโม จ ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล หีโน โหติ สีเลน สมาธินา ปญฺญายฯ เอวรูโป ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพ, อญฺญตฺร อนุทฺทยา อญฺญตฺร อนุกมฺปาฯ

๑๒๒. กตโม จ ปุคฺคโล เสวิตโพฺพ ภชิตโพฺพ ปยิรุปาสิตโพฺพ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สทิโส โหติ สีเลน สมาธินา ปญฺญายฯ เอวรูโป ปุคฺคโล เสวิตโพฺพ ภชิตโพฺพ ปยิรุปาสิตโพฺพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘‘สีลสามญฺญคตานํ สตํ สีลกถา จ โน ภวิสฺสติ, สา จ โน ผาสุ ภวิสฺสติ, สา จ โน ปวตฺตินี ภวิสฺสติ; สมาธิสามญฺญคตานํ สตํ สมาธิกถา จ โน ภวิสฺสติ, สา จ โน ผาสุ

ภวิสฺสติ, สา จ โน ปวตฺตินี [ปวตฺตนี (สี.) อ. นิ. ๓.๒๖] ภวิสฺสติ; ปญฺญาสามญฺญคตานํ สตํ ปญฺญากถา จ โน ภวิสฺสติ, สา จ โน ผาสุ ภวิสฺสติ, สา จ โน ปวตฺตินี ภวิสฺสตี''ติฯ ตสฺมา เอวรูโป ปุคฺคโล เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพฯ

๑๒๓. กตโม จ ปุคฺคโล สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อธิโก โหติ สีเลน สมาธินา ปญฺญายฯ เอวรูโป ปุคฺคโล สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ''อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรสฺสามิ, ปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเหสฺสามิ; อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ปริปูเรสฺสามิ, ปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเหสฺสามิ; อปริปูรํ วา ปญฺญากฺขนฺธํ ปริปูเรสฺสามิ, ปริปูรํ วา ปญฺญากฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเหสฺสามี''ติฯ ตสฺมา เอวรูโป ปุคฺคโล สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพฯ

๑๒๔. กตโม จ ปุคฺคโล ชิคุจฺฉิตพฺโพ น เสวิตพฺโพ น ภชิตพฺโพ น ปยิรุปาสิตพฺโพ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธโมฺม อสุจิ สงฺกสฺสรสมาจาโร ปฏิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต อสฺสมโณ สมณปฏิโญฺญ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิโญฺญ อโนฺตปูติ อวสฺสุโต กสมฺพุชาโตฯ เอวรูโป ปุคฺคโล ชิคุจฺฉิตพฺโพ น เสวิตพฺโพ น ภชิตพฺโพ น ปยิรุปาสิตพฺโพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? กิญฺจาปิ เอวรูปสฺส ปุคฺคลสฺส น ทิฏฺฐานุคติํ อาปชฺชติ, อถ โข นํ ปาปโก กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติ – ''ปาปมิโตฺต ปุริสปุคฺคโล ปาปสหาโย ปาปสมฺปวโงฺก''ติฯ เสยฺยถาปิ นาม อหิ คูถคโต กิญฺจาปิ น ฑํสติ, อถ โข นํ มเกฺขติ; เอวเมวํ กิญฺจาปิ เอวรูปสฺส ปุคฺคลสฺส น ทิฏฺฐานุคติํ อาปชฺชติ, อถ โข นํ ปาปโก กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติ – ''ปาปมิโตฺต ปุริสปุคฺคโล ปาปสหาโย ปาปสมฺปวโงฺก''ติ! ตสฺมา เอวรูโป ปุคฺคโล ชิคุจฺฉิตพฺโพ น เสวิตพฺโพ น ภชิตพฺโพ น ปยิรุปาสิตพฺโพฯ

๑๒๕. กตโม จ ปุคฺคโล อชฺฌุเปกฺขิตพฺโพ น เสวิตพฺโพ น ภชิตพฺโพ น ปยิรุปาสิตพฺโพ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม ทุฏฺฐารุโก กเฏฺฐน วา กถลาย วา ฆฎฺฎิโต ภิโยฺยโส มตฺตาย อาสวํ เทติ, เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม ตินฺทุกาลาตํ กเฏฺฐน วา กถลาย วา ฆฎฺฎิตํ ภิโยฺยโส มตฺตาย จิจฺจิฏายติ จิฏิจิฏายติ, เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ เสยฺยถาปิ นาม คูถกูโป กเฏฺฐน วา กถลาย วา ฆฎฺฎิโต ภิโยฺยโส มตฺตาย ทุคฺคโนฺธ โหติ, เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ; เอวรูโป ปุคฺคโล อชฺฌุเปกฺขิตพฺโพ น เสวิตพฺโพ น ภชิตพฺโพ น ปยิรุปาสิตพฺโพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ''อโกฺกเสยฺยปิ มํ ปริภาเสยฺยปิ มํ อนตฺถมฺปิ เม กเรยฺยา''ติ! ตสฺมา เอวรูโป ปุคฺคโล อชฺฌุเปกฺขิตพฺโพ น เสวิตพฺโพ น ภชิตพฺโพ น ปยิรุปาสิตพฺโพฯ

๑๒๖. กตโม จ ปุคฺคโล เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สีลวา โหติ กลฺยาณธโมฺม – เอวรูโป ปุคฺคโล เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? กิญฺจาปิ เอวรูปสฺส ปุคฺคลสฺส น ทิฏฺฐานุคติํ อาปชฺชติ, อถ โข นํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท

อพฺภุคฺคจฺฉติ – ‘‘กลฺยาณมิตฺโต ปุริสปุคฺคโล กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโก’’ติ! ตสฺมา เอวรูโป ปุคฺคโล เสวิตพฺโพ ภชิตพฺโพ ปยิรุปาสิตพฺโพฯ

๑๒๗. กตโม จ ปุคฺคโล สีเลสุ ปริปูรการี, สมาธิสฺมึ มตฺตโส การี, ปญฺญาย มตฺตโส การี? โสตาปนฺนสกทาคามิโน – อิเม วุจฺจนฺติ ปุคฺคลา สีเลสุ ปริปูรการิโน, สมาธิสฺมึ มตฺตโส การิโน, ปญฺญาย มตฺตโส การิโนฯ

๑๒๘. กตโม จ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปูรการี, สมาธิสฺมิญฺจ ปริปูรการี, ปญฺญาย มตฺตโส การี? อนาคามี – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปูรการี, สมาธิสฺมิญฺจ ปริปูรการี, ปญฺญาย มตฺตโส การีฯ

๑๒๙. กตโม จ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปูรการี, สมาธิสฺมิญฺจ ปริปูรการี, ปญฺญาย จ ปริปูรการี? อรหา – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปูรการี, สมาธิสฺมิญฺจ ปริปูรการี, ปญฺญาย จ ปริปูรการีฯ

๑๓๐. ตตฺถ กตเม ตโย สตฺถาโร? อิเธกโจฺจ สตฺถา กามานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ [ปญฺญาเปติ (สี. สฺยา.)], น รูปานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, น เวทนานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติฯ อิธ ปเนกโจฺจ สตฺถา กามานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, รูปานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, น เวทนานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติฯ อิธ ปเนกโจฺจ สตฺถา กามานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, รูปานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, เวทนานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติฯ

ตตฺร ยฺวายํ สตฺถา กามานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, น รูปานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, น เวทนานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, รูปาวจรสมาปตฺติยา ลาภี สตฺถา เตน ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺร ยฺวายํ สตฺถา กามานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, รูปานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, น เวทนานํ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, อรูปาวจรสมาปตฺติยา ลาภี สตฺถา เตน ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺร ยฺวายํ สตฺถา กามานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, รูปานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, เวทนานญฺจ ปริญฺญํ ปญฺญเปติ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ สตฺถา เตน ทฏฺฐโพฺพฯ อิเม ตโย สตฺถาโรฯ

๑๓๑. ตตฺถ กตเม อปเรปิ ตโย สตฺถาโร? อิเธกโจฺจ สตฺถา ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติ, อภิสมฺปรายญฺจ อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติฯ อิธ ปเนกโจฺจ สตฺถา ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติ, โน จ โข อภิสมฺปรายํ อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติฯ อิธ ปเนกโจฺจ สตฺถา ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต น ปญฺญเปติ, อภิสมฺปรายญฺจ อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต น ปญฺญเปติฯ

ตตฺร ยฺวายํ สตฺถา ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติ, อภิสมฺปรายญฺจ อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติ, สสฺสตวาโท สตฺถา เตน ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺร ยฺวายํ สตฺถา ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติ, โน จ โข อภิสมฺปรายํ อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺญเปติ, อุเจฺฉทวาโท สตฺถา เตน ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺร ยฺวายํ สตฺถา ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต น ปญฺญเปติ, อภิสมฺปรายญฺจ อตฺตานํ สจฺจโต เถตโต น ปญฺญเปติ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ สตฺถา เตน ทฏฺฐโพฺพฯ อิเม อปเรปิ ตโย สตฺถาโรฯ

ติกนิเทฺทโสฯ

๔. จตุกฺกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๑๓๒. กตโม จ ปุคฺคโล อสปฺปุริโส? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐายี โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "อสปฺปุริโส"ฯ

๑๓๓. กตโม จ ปุคฺคโล อสปฺปุริเสน อสปฺปุริสตโร? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ ปาณาติปาตี โหติ ปรญฺจ ปาณาติปาเต สมาทเปติ , อตฺตนา จ อทินฺนาทายี โหติ ปรญฺจ อทินฺนาทาเน สมาทเปติ, อตฺตนา จ กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ ปรญฺจ กาเมสุมิจฺฉาจาเร สมาทเปติ, อตฺตนา จ มุสาวาที โหติ ปรญฺจ มุสาวาเท สมาทเปติ, อตฺตนา จ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐายี โหติ ปรญฺจ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐาเน สมาทเปติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "อสปฺปุริเสน อสปฺปุริสตโร"ฯ

๑๓๔. กตโม จ ปุคฺคโล สปฺปุริโส? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ , อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "สปฺปุริโส"ฯ

๑๓๕. กตโม จ ปุคฺคโล สปฺปุริเสน สปฺปุริสตโร? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ ปาณาติปาตา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ อทินฺนาทานา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ มุสาวาทา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณิยา สมาทเปติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "สปฺปุริเสน สปฺปุริสตโร"ฯ

๑๓๖. กตโม จ ปุคฺคโล ปาโป? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ [ปิสุณาวาโจ] โหติ, ผรุสวาโจ [ผรุสาวาโจ (สี.) ที. นิ. ๓.๑๑๕] โหติ, สมฺผปฺปลาปี โหติ, อภิชฺฌาลุ โหติ, พฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ [มิจฺฉาทิฏฺฐี (ก.)] โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "ปาโป"ฯ

๑๓๗. กตโม จ ปุคฺคโล ปาเปน ปาปตโร? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ ปาณาติปาตี โหติ ปรญฺจ ปาณาติปาเต สมาทเปติ, อตฺตนา จ อทินฺนาทายี โหติ ปรญฺจ อทินฺนาทาเน สมาทเปติ, อตฺตนา จ กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ ปรญฺจ กาเมสุมิจฺฉาจาเร สมาทเปติ, อตฺตนา จ มุสาวาที โหติ ปรญฺจ มุสาวาเท สมาทเปติ, อตฺตนา จ ปิสุณวาโจ โหติ ปรญฺจ ปิสุณาย วาจาย สมาทเปติ, อตฺตนา จ ผรุสวาโจ โหติ ปรญฺจ ผรุสาย วาจาย สมาทเปติ, อตฺตนา จ สมฺผปฺปลาปี โหติ ปรญฺจ สมฺผปฺปลาเป สมาทเปติ, อตฺตนา จ อภิชฺฌาลุ โหติ ปรญฺจ อภิชฺฌาย สมาทเปติ, อตฺตนา จ พฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ ปรญฺจ พฺยาปาเท สมาทเปติ, อตฺตนา จ มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ ปรญฺจ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมาทเปติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "ปาเปน ปาปตโร"ฯ

๑๓๘. กตโม จ ปุคฺคโล กลฺยาโณ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ , กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ [สมฺมาทิฏฺฐี (ก.)] โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล "กลฺยาโณ"ฯ

๑๓๙. กตโม จ ปุคฺคโล กลฺยาเณน กลฺยาณตโร? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ ปาณาติปาตา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ อทินฺนาทานา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ มุสาวาทา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ ปิสุณาย วาจาย เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ ผรุสาย วาจาย เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ สมฺผปฺปลาปา เวรมณิยา สมาทเปติ, อตฺตนา จ อนภิชฺฌาลุ โหติ ปรญฺจ อนภิชฺฌาย สมาทเปติ, อตฺตนา จ อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ ปรญฺจ อพฺยาปาเท สมาทเปติ, อตฺตนา จ สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ ปรญฺจ สมฺมาทิฏฺฐิยา สมาทเปติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กลฺยาเณน กลฺยาณตโร’’ฯ

๑๔๐. กตโม จ ปุคฺคโล ปาปธโมฺม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปาปธโมฺม’’ฯ

๑๔๑. กตโม จ ปุคฺคโล ปาปธเมฺมน ปาปธมฺมตโร? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ ปาณาติปาตี โหติ ปรญฺจ ปาณาติปาเต สมาทเปติ, อตฺตนา จ อทินฺนาทายี โหติ ปรญฺจ อทินฺนาทาเน สมาทเปติ…เป.… อตฺตนา จ มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ ปรญฺจ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมาทเปติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปาปธเมฺมน ปาปธมฺมตโร’’ฯ

๑๔๒. กตโม จ ปุคฺคโล กลฺยาณธโมฺม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ…เป.… สมาทิฏฺฐิ โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กลฺยาณธโมฺม’’ฯ

๑๔๓. กตโม จ ปุคฺคโล กลฺยาณธเมฺมน กลฺยาณธมฺมตโร? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ปรญฺจ ปาณาติปาตา เวรมณิยา สมาทเปติ…เป.… อตฺตนา จ สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ ปรญฺจ สมฺมาทิฏฺฐิยา สมาทเปติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘กลฺยาณธเมฺมน กลฺยาณธมฺมตโร’’ฯ

๑๔๔. กตโม จ ปุคฺคโล สาวโชฺช? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สาวเชฺชน กายกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ, สาวเชฺชน วจีกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ, สาวเชฺชน มโนกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สาวโชฺช’’ฯ

๑๔๕. กตโม จ ปุคฺคโล วชฺชพหุโล? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สาวเชฺชน พหุลํ กายกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ อปฺปํ อนวเชฺชน, สาวเชฺชน พหุลํ วจีกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ อปฺปํ อนวเชฺชน, สาวเชฺชน พหุลํ มโนกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ อปฺปํ อนวเชฺชน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘วชฺชพหุโล’’ฯ

๑๔๖. กตโม จ ปุคฺคโล อปฺปวโชฺช? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อนวเชฺชน พหุลํ กายกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ อปฺปํ สาวเชฺชน, อนวเชฺชน พหุลํ วจีกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ อปฺปํ สาวเชฺชน, อนวเชฺชน พหุลํ มโนกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ อปฺปํ สาวเชฺชน – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อปฺปวโชฺช’’ฯ

๑๔๗. กตโม จ ปุคฺคโล อนวโชฺช? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อนวเชฺชน กายกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ, อนวเชฺชน วจีกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ, อนวเชฺชน มโนกเมฺมน สมนฺนาคโต โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อนวโชฺช”ฯ

๑๔๘. กตโม จ ปุคฺคโล อุคฺฆฏิตญฺญู? ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฏเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อุคฺฆฏิตญฺญู”ฯ

๑๔๙. กตโม จ ปุคฺคโล วิปญฺจิตญฺญู? ยสฺส ปุคฺคลสฺส สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อเตฺถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “วิปญฺจิตญฺญู”ฯ

๑๕๐. กตโม จ ปุคฺคโล เนโยฺย? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุเทฺทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิเตฺต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต เอวํ อนุปุเพฺพน ธมฺมาภิสมโย โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “เนโยฺย”ฯ

๑๕๑. กตโม จ ปุคฺคโล ปทปรโม? ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ปทปรโม”ฯ

๑๕๒. กตโม จ ปุคฺคโล ยุตฺตปฺปฏิภาโน [ยุตฺตปฏิภาโณ (สฺยา.) อ. นิ. ๔.๑๓๒] โน มุตฺตปฺปฏิภาโน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺหํ ปุโฎฺฐ สมาโน ยุตฺตํ วทติ โน สีฆํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ยุตฺตปฺปฏิภาโน โน มุตฺตปฺปฏิภาโน”ฯ

๑๕๓. กตโม จ ปุคฺคโล มุตฺตปฺปฏิภาโน โน ยุตฺตปฺปฏิภาโน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺหํ ปุโฎฺฐ สมาโน สีฆํ วทติ โน ยุตฺตํ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “มุตฺตปฺปฏิภาโน โน ยุตฺตปฺปฏิภาโน”ฯ

๑๕๔. กตโม จ ปุคฺคโล ยุตฺตปฺปฏิภาโน จ มุตฺตปฺปฏิภาโน จ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺหํ ปุโฎฺฐ สมาโน ยุตฺตญฺจ วทติ สีฆญฺจ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ยุตฺตปฺปฏิภาโน จ มุตฺตปฺปฏิภาโน จ”ฯ

๑๕๕. กตโม จ ปุคฺคโล เนว ยุตฺตปฺปฏิภาโน โน มุตฺตปฺปฏิภาโน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺหํ ปุโฎฺฐ สมาโน เนว ยุตฺตํ วทติ โน สีฆํ – อยํ วุจฺจติ, ปุคฺคโล “เนว ยุตฺตปฺปฏิภาโน โน มุตฺตปฺปฏิภาโน”ฯ

๑๕๖. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร ธมฺมกถิกา ปุคฺคลา? อิเธกโจฺจ ธมฺมกถิโก อปฺปญฺจ ภาสติ อสหิตญฺจ, ปริสา จสฺส น กุสลา โหติ สหิตาสหิตสฺสฯ เอวรูโป ธมฺมกถิโก เอวรูปาย ปริสาย ธมฺมกถิโกเตฺวว สงฺขํ คจฺฉติฯ

อิธ ปเนกโจฺจ ธมฺมกถิโก อปฺปญฺจ ภาสติ สหิตญฺจ, ปริสา จสฺส กุสลา โหติ สหิตาสหิตสฺสฯ เอวรูโป ธมฺมกถิโก เอวรูปาย ปริสาย ธมฺมกถิโกเตฺวว สงฺขํ คจฺฉติฯ

อิธ ปเนกโจฺจ ธมฺมกถิโก พหุญฺจ ภาสติ อสหิตญฺจ, ปริสา จสฺส น กุสลา โหติ สหิตาสหิตสฺสฯ เอวรูโป ธมฺมกถิโก เอวรูปาย ปริสาย ธมฺมกถิโกเตฺวว สงฺขํ คจฺฉติฯ

อิธ ปเนกโจฺจ ธมฺมกถิโก พหุญฺจ ภาสติ สหิตญฺจ, ปริสา จสฺส กุสลา โหติ สหิตา สหิตสฺสฯ เอวรูโป ธมฺมกถิโก เอวรูปาย ปริสาย ธมฺมกถิโกเตฺวว สงฺขํ คจฺฉติฯ อิเม จตฺตาโร ‘‘ธมฺมกถิกา ปุคฺคลา’’ฯ

๑๕๗. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร วลาหกูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาโร วลาหกา – คชฺชิตา โน วสฺสิตา, วสฺสิตา โน คชฺชิตา, คชฺชิตา จ วสฺสิตา จ, เนว คชฺชิตา โน วสฺสิตาฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม วลาหกูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ กตเม จตฺตาโร ? คชฺชิตา โน วสฺสิตา, วสฺสิตา โน คชฺชิตา, คชฺชิตา จ วสฺสิตา จ, เนว คชฺชิตา โน วสฺสิตาฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล คชฺชิตา โหติ โน วสฺสิตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ภาสิตา โหติ, โน กตฺตาฯ เอวํ ปุคฺคโล คชฺชิตา โหติ, โน วสฺสิตาฯ เสยฺยถาปิ โส วลาหโก คชฺชิตา โน วสฺสิตา, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล วสฺสิตา โหติ โน คชฺชิตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล กตฺตา โหติ, โน ภาสิตาฯ เอวํ ปุคฺคโล วสฺสิตา โหติ โน คชฺชิตาฯ เสยฺยถาปิ โส วลาหโก วสฺสิตา โน คชฺชิตา, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล คชฺชิตา จ โหติ วสฺสิตา จ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ภาสิตา จ โหติ, กตฺตา จฯ เอวํ ปุคฺคโล คชฺชิตา จ โหติ วสฺสิตา จฯ เสยฺยถาปิ โส วลาหโก คชฺชิตา จ วสฺสิตา จ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว คชฺชิตา โหติ โน วสฺสิตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล เนว ภาสิตา โหติ โน กตฺตาฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว คชฺชิตา โหติ โน วสฺสิตาฯ เสยฺยถาปิ โส วลาหโก เนว คชฺชิตา โน วสฺสิตา, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

อิเม จตฺตาโร วลาหกูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ

๑๕๘. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร มูสิกูปมา ปุคฺคลา? จตโสฺส มูสิกา – คาธํ กตฺตา โน วสิตา, วสิตา โน คาธํ กตฺตา, คาธํ กตฺตา จ วสิตา จ, เนว คาธํ กตฺตา โน วสิตาฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม มูสิกูปมา ปุคฺคลา สโนฺต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ กตเม จตฺตาโร? คาธํ กตฺตา โน วสิตา, วสิตา โน คาธํ กตฺตา, คาธํ กตฺตา จ วสิตา จ, เนว คาธํ กตฺตา โน วสิตาฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล คาธํ กตฺตา โหติ โน วสิตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ธมฺมํ ปริยาปุณาติ – สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล คาธํ กตฺตา โหติ โน วสิตาฯ เสยฺยถาปิ สา มูสิกา คาธํ กตฺตา โน วสิตา, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล วสิตา โหติ โน คาธํ กตฺตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ธมฺมํ น ปริยาปุณาติ – สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล วสิตา โหติ โน คาธํ กตฺตาฯ เสยฺยถาปิ สา มูสิกา วสิตา โน คาธํ กตฺตา, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล คาธํ กตฺตา จ โหติ วสิตา จ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ธมฺมํ ปริยาปุณาติ – สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล คาธํ กตฺตา จ โหติ วสิตา จฯ เสยฺยถาปิ สา มูสิกา คาธํ กตฺตา จ วสิตา จ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว คาธํ กตฺตา โหติ โน วสิตา? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ธมฺมํ น ปริยาปุณาติ – สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว คาธํ กตฺตา โหติ โน วสิตาฯ เสยฺยถาปิ สา มูสิกา เนว คาธํ กตฺตา โน วสิตา, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

อิเม จตฺตาโร มูสิกูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ

๑๕๙. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร อมฺพูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาริ อมฺพานิ – อามํ ปกฺกวณฺณิ [ปกฺกวณฺณี], ปกฺกํ อามวณฺณิ [อามวณฺณี (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๔.๑๐๕], อามํ อามวณฺณิ, ปกฺกํ ปกฺกวณฺณิฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม อมฺพูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ กตเม จตฺตาโร? อาโม ปกฺกวณฺณี, ปโกฺก อามวณฺณี, อาโม อามวณฺณี, ปโกฺก ปกฺกวณฺณีฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อาโม โหติ ปกฺกวณฺณี? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ [สมฺมิญฺชิตํ (สี. สฺยา.)] ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล อาโม โหติ ปกฺกวณฺณีฯ เสยฺยถาปิ ตํ อมฺพํ อามํ ปกฺกวณฺณิ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ปโกฺก โหติ อามวณฺณี? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส น ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ปโกฺก โหติ อามวณฺณีฯ เสยฺยถาปิ ตํ อมฺพํ ปกฺกํ อามวณฺณิ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อาโม โหติ อามวณฺณี? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส น ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ…เป.… ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล อาโม โหติ อามวณฺณีฯ เสยฺยถาปิ ตํ อมฺพํ อามํ อามวณฺณิ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ปโกฺก โหติ ปกฺกวณฺณี? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํ ฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ …เป.… ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ปโกฺก โหติ ปกฺกวณฺณีฯ เสยฺยถาปิ ตํ อมฺพํ ปกฺกํ ปกฺกวณฺณิ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

อิเม จตฺตาโร อมฺพูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ

๑๖๐. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร กุมฺภูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาโร กุมฺภา – ตุจฺโฉ ปิหิโต, ปูโร วิวโฏ, ตุจฺโฉ วิวโฏ, ปูโร ปิหิโตฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม กุมฺภูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ กตเม จตฺตาโร? ตุจฺโฉ ปิหิโต, ปูโร วิวโฏ, ตุจฺโฉ วิวโฏ, ปูโร ปิหิโตฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ตุจฺโฉ โหติ ปิหิโต? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ…เป.… ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ตุจฺโฉ โหติ ปิหิโตฯ เสยฺยถาปิ โส กุโมฺภ ตุจฺโฉ ปิหิโต, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ปูโร โหติ วิวโฏ? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส น ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.… ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ปูโร โหติ วิวโฏฯ เสยฺยถาปิ โส กุโมฺภ ปูโร วิวโฏ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ตุจฺโฉ โหติ วิวโฏ? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส น ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ…เป.… ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ตุจฺโฉ โหติ วิวโฏฯ เสยฺยถาปิ โส กุโมฺภ ตุจฺโฉ วิวโฏ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ปูโร โหติ ปิหิโต? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.… ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ปูโร โหติ ปิหิโตฯ เสยฺยถาปิ โส กุโมฺภ ปูโร ปิหิโต, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ อิเม จตฺตาโร กุมฺภูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ

๑๖๑. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร อุทกรหทูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาโร อุทกรหทา – อุตฺตาโน คมฺภีโรภาโส, คมฺภีโร อุตฺตาโนภาโส, อุตฺตาโน อุตฺตาโนภาโส, คมฺภีโร คมฺภีโรภาโสฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม อุทกรหทูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ กตเม จตฺตาโร? อุตฺตาโน คมฺภีโรภาโส, คมฺภีโร อุตฺตาโนภาโส, อุตฺตาโน อุตฺตาโนภาโส, คมฺภีโร คมฺภีโรภาโสฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุตฺตาโน โหติ คมฺภีโรภาโส? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ…เป.… ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล อุตฺตาโน โหติ คมฺภีโรภาโสฯ เสยฺยถาปิ โส อุทกรหโท อุตฺตาโน คมฺภีโรภาโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล คมฺภีโร โหติ อุตฺตาโนภาโส? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส น ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส ''อิทํ ทุกฺข''นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.… ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล คมฺภีโร โหติ อุตฺตาโนภาโสฯ เสยฺยถาปิ โส อุทกรหโท คมฺภีโร อุตฺตาโนภาโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุตฺตาโน โหติ อุตฺตาโนภาโส? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส น ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส "อิทํ ทุกฺข"นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ…เป…. "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล อุตฺตาโน โหติ อุตฺตาโนภาโสฯ เสยฺยถาปิ โส อุทกรหโท อุตฺตาโน อุตฺตาโนภาโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล คมฺภีโร โหติ คมฺภีโรภาโส? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส ปาสาทิกํ โหติ อภิกฺกนฺตํ ปฏิกฺกนฺตํ อาโลกิตํ วิโลกิตํ สมิญฺชิตํ ปสาริตํ สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณํฯ โส "อิทํ ทุกฺข"นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป…. "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล คมฺภีโร โหติ คมฺภีโรภาโสฯ เสยฺยถาปิ โส อุทกรหโท คมฺภีโร คมฺภีโรภาโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ อิเม จตฺตาโร อุทกรหทูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ

๑๖๒. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร พลีพทฺทูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาโร พลีพทฺทา [พลิพทฺธา (สฺยา.)] – สกควจณฺฑ [สควจณฺฑ (ก. สี.) อ. นิ. ๔.๑๐๘] โน ปรควจณฺฑ, ปรควจณฺฑ โน สกควจณฺฑ, สกควจณฺฑ จ ปรควจณฺฑ จ, เนว สกควจณฺฑ โน ปรควจณฺฑฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม พลีพทฺทูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ กตเม จตฺตาโร? สกควจณฺฑ โน ปรควจณฺฑ, ปรควจณฺฑ โน สกควจณฺฑ, สกควจณฺฑ จ ปรควจณฺฑ จ, เนว สกควจณฺฑ โน ปรควจณฺฑฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล สกควจณฺฑ โหติ โน ปรควจณฺฑ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สกปริสํ อุพฺเพชิตา โหติ, โน ปรปริสํฯ เอวํ ปุคฺคโล สกควจณฺฑ โหติ โน ปรควจณฺฑฯ เสยฺยถาปิ โส พลีพทฺโท สกควจณฺฑ โน ปรควจณฺฑ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ปรควจณฺฑ โหติ โน สกควจณฺฑ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ปรปริสํ อุพฺเพชิตา โหติ, โน สกปริสํฯ เอวํ ปุคฺคโล ปรควจณฺฑ โหติ โน สกควจณฺฑฯ เสยฺยถาปิ โส พลีพทฺโท ปรควจณฺฑ โน สกควจณฺฑ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล สกควจณฺฑ จ โหติ ปรควจณฺฑ จ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สกปริสญฺจ อุพฺเพชิตา โหติ, ปรปริสญฺจฯ เอวํ ปุคฺคโล สกควจณฺฑ จ โหติ ปรควจณฺฑ จฯ เสยฺยถาปิ โส พลีพทฺโท สกควจณฺฑ จ ปรควจณฺฑ จ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว สกควจณฺฑ โหติ โน ปรควจณฺฑ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล เนว สกปริสํ อุพฺเพชิตา โหติ โน ปรปริสํฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว สกควจณฺฑ โหติ โน ปรควจณฺฑฯ เสยฺยถาปิ โส พลีพทฺโท เนว สกควจณฺฑ โน ปรควจณฺฑ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ อิเม จตฺตาโร พลีพทฺทูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ

๑๖๓. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร อาสีวิสูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาโร อาสีวิสา [อาสิวิสา (สฺยา.)] – อาคตวิโส โน โฆรวิโส, โฆรวิโส โน อาคตวิโส, อาคตวิโส จ โฆรวิโส จ, เนว อาคตวิโส โน โฆรวิโสฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม อาสีวิสูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ กตเม จตฺตาโร? อาคตวิโส โน โฆรวิโส, โฆรวิโส โน อาคตวิโส, อาคตวิโส จ โฆรวิโส จ, เนว อาคตวิโส โน โฆรวิโสฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อาคตวิโส โหติ โน โฆรวิโส? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ น จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติฯ เอวํ ปุคฺคโล อาคตวิโส โหติ, โน โฆรวิโสฯ เสยฺยถาปิ โส อาสีวิโส อาคตวิโส โน โฆรวิโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล โฆรวิโส โหติ โน อาคตวิโส? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล นเหว โข [เนว โข (สี.) อ. นิ. ๔.๑๑๐] อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติฯ เอวํ ปุคฺคโล โฆรวิโส โหติ, โน อาคตวิโสฯ เสยฺยถาปิ โส อาสีวิโส โฆรวิโส โน อาคตวิโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อาคตวิโส จ โหติ โฆรวิโส จ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติฯ เอวํ ปุคฺคโล อาคตวิโส จ โหติ โฆรวิโส จฯ เสยฺยถาปิ โส อาสีวิโส อาคตวิโส จ โฆรวิโส จ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว อาคตวิโส โหติ โน โฆรวิโส? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล นเหว โข อภิณฺหํ กุชฺฌติฯ โส จ ขฺวสฺส โกโธ น จิรํ ทีฆรตฺตํ อนุเสติฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว อาคตวิโส โหติ โน โฆรวิโสฯ เสยฺยถาปิ โส อาสีวิโส เนว อาคตวิโส โน โฆรวิโส, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ อิเม จตฺตาโร อาสีวิสูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิํฯ

๑๖๔. กถญฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา อวณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุปฺปฏิปนฺนานํ มิจฺฉาปฏิปนฺนานํ ติตฺถิยานํ ติตฺถิยสาวกานํ วณฺณํ ภาสติ – ''สุปฺปฏิปนฺนา'' อิติปิ, ''สมฺมาปฏิปนฺนา'' อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา อวณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา วณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สุปฺปฏิปนฺนานํ สมฺมาปฏิปนฺนานํ พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ อวณฺณํ ภาสติ – ''ทุปฺปฏิปนฺนา'' อิติปิ, ''มิจฺฉาปฏิปนฺนา'' อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา วณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา อปฺปสาทนีเย ฐาเน ปสาทํ อุปทํสิตา โหติ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุปฺปฏิปทาย มิจฺฉาปฏิปทาย ปสาทํ ชเนติ – ''สุปฺปฏิปทา'' อิติปิ , ''สมฺมาปฏิปทา'' อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา อปฺปสาทนีเย ฐาเน ปสาทํ อุปทํสิตา โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา ปสาทนีเย ฐาเน อปฺปสาทํ อุปทํสิตา โหติ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สุปฺปฏิปทาย สมฺมาปฏิปทาย อปฺปสาทํ ชเนติ – ''ทุปฺปฏิปทา'' อิติปิ, ''มิจฺฉาปฏิปทา'' อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา ปสาทนีเย ฐาเน อปฺปสาทํ อุปทํสิตา โหติฯ

๑๖๕. กถญฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุปฺปฏิปนฺนานํ มิจฺฉาปฏิปนฺนานํ ติตฺถิยานํ ติตฺถิยสาวกานํ อวณฺณํ ภาสติ – ''ทุปฺปฏิปนฺนา'' อิติปิ, ''มิจฺฉาปฏิปนฺนา'' อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สุปฺปฏิปนฺนานํ สมฺมาปฏิปนฺนานํ พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ วณฺณํ ภาสติ – ‘‘สุปฺปฏิปนฺนา’’ อิติปิ, ‘‘สมฺมาปฏิปนฺนา’’ อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา อปฺปสาทนีเย ฐาเน อปฺปสาทํ อุปทํสิตา โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ทุปฺปฏิปทาย มิจฺฉาปฏิปทาย อปฺปสาทํ ชเนติ – ‘‘ทุปฺปฏิปทา’’ อิติปิ, ‘‘มิจฺฉาปฏิปทา’’ อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา อปฺปสาทนีเย ฐาเน อปฺปสาทํ อุปทํสิตา โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา ปสาทนีเย ฐาเน ปสาทํ อุปทํสิตา โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สุปฺปฏิปทาย สมฺมาปฏิปทาย ปสาทํ ชเนติ – ‘‘สุปฺปฏิปทา’’ อิติปิ, ‘‘สมฺมาปฏิปทา’’ อิติปีติฯ เอวํ ปุคฺคโล อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา ปสาทนีเย ฐาเน ปสาทํ อุปทํสิตา โหติฯ

๑๖๖. กถญฺจ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ โข วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล วโณฺณปิ สํวิชฺชติ อวโณฺณปิ สํวิชฺชติ ฯ โย ตตฺถ อวโณฺณ ตํ ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โย ตตฺถ วโณฺณ ตํ น ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ เอวํ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ โข วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ โข อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล วโณฺณปิ สํวิชฺชติ อวโณฺณปิ สํวิชฺชติ ฯ โย ตตฺถ วโณฺณ ตํ ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โย ตตฺถ อวโณฺณ ตํ น ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ เอวํ ปุคฺคโล วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โน จ โข อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส จ อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, วณฺณารหสฺส จ วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล วโณฺณปิ สํวิชฺชติ อวโณฺณปิ สํวิชฺชติฯ โย ตตฺถ อวโณฺณ ตํ ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โยปิ ตตฺถ วโณฺณ ตมฺปิ ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ ตตฺร กาลญฺญู โหติ ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ เอวํ ปุคฺคโล อวณฺณารหสฺส จ อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, วณฺณารหสฺส จ วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โนปิ วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล วโณฺณปิ สํวิชฺชติ อวโณฺณปิ สํวิชฺชติฯ โย ตตฺถ อวโณฺณ ตํ น ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โยปิ ตตฺถ วโณฺณ ตมฺปิ น ภณติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว อวณฺณารหสฺส อวณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลน, โนปิ วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสิตา โหติ ภูตํ ตจฺฉํ กาเลนฯ

๑๖๗. กตโม จ ปุคฺคโล อุฎฺฐานผลูปชีวี โน ปุญฺญผลูปชีวี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุฎฺฐหโต ฆฎโต วายมโต อาชีโว อภินิพฺพตฺตติ, โน ปุญฺญโต – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อุฎฺฐานผลูปชีวี,

โน ปุญฺญผลูปชีวี”ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ปุญฺญผลูปชีวี โน อุฏฺฐานผลูปชีวี? ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทเว [ปรนิมฺมิตวสวตฺติเทเว (สี. สฺยา.)] อุปาทาย ตตูปริ เทวา ปุญฺญผลูปชีวิโน น อุฏฺฐานผลูปชีวิโนฯ

กตโม จ ปุคฺคโล อุฏฺฐานผลูปชีวี จ ปุญฺญผลูปชีวี จ? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุฏฺฐหโต ฆฏโต วายมโต อาชีโว อภินิพฺพตฺตติ ปุญฺญโต จ – อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อุฏฺฐานผลูปชีวี จ ปุญฺญผลูปชีวี จ”ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล เนว อุฏฺฐานผลูปชีวี โน ปุญฺญผลูปชีวี? เนรยิกา เนว อุฏฺฐานผลูปชีวิโน โน ปุญฺญผลูปชีวิโนฯ

๑๖๘. กถญฺจ ปุคฺคโล ตโม โหติ ตมปรายโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล นีเจ กุเล ปจฺจาชาโต โหติ – จณฺฑาลกุเล วา เนสาทกุเล วา เวนกุเล [เวณกุเล (สี. สฺยา.)] วา รถการกุเล วา ปุกฺกุสกุเล วา ทลิทฺเท [ทฬิทฺเท (สี.) ปสฺส องฺคุตฺตรนิกาเย] อปฺปนฺนปานโภชเน กสิรวุตฺติเก, ยตฺถ กสิเรน ฆาสจฺฉาโท ลพฺภติฯ โส จ โหติ ทุพฺพณฺโณ ทุทฺทสิโก โอโกฏิมโก พหฺวาพาโธ กาโณ วา กุณี วา ขญฺโช วา ปกฺขหโต วา, น ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส วตฺถสฺส ยานสฺส มาลาคนฺธวิเลปนสฺส เสยฺยาวสถปทีเปยฺยสฺสฯ โส กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติฯ โส กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ เอวํ ปุคฺคโล ตโม โหติ ตมปรายโนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ตโม โหติ โชติปรายโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล นีเจ กุเล ปจฺจาชาโต โหติ – จณฺฑาลกุเล วา เนสาทกุเล วา เวนกุเล วา รถการกุเล วา ปุกฺกุสกุเล วา ทลิทฺเท อปฺปนฺนปานโภชเน กสิรวุตฺติเก, ยตฺถ กสิเรน ฆาสจฺฉาโท ลพฺภติฯ โส จ โหติ ทุพฺพณฺโณ ทุทฺทสิโก โอโกฏิมโก พหฺวาพาโธ กาโณ วา กุณี วา ขญฺโช วา ปกฺขหโต วา, น ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส วตฺถสฺส ยานสฺส มาลาคนฺธวิเลปนสฺส เสยฺยาวสถปทีเปยฺยสฺสฯ โส กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ , มนสา สุจริตํ จรติฯ โส กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ เอวํ ปุคฺคโล ตโม โหติ โชติปรายโนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล โชติ โหติ ตมปรายโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อุจฺเจ กุเล ปจฺจาชาโต โหติ – ขตฺติยมหาสาลกุเล วา พฺราหฺมณมหาสาลกุเล วา คหปติมหาสาลกุเล วา อฑฺเฒ มหทฺธเน มหาโภเค ปหูตชาตรูปรชเต ปหูตวิตฺตูปกรเณ ปหูตธนธญฺเญฯ โส จ โหติ อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต, ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส วตฺถสฺส ยานสฺส มาลาคนฺธวิเลปนสฺส เสยฺยาวสถปทีเปยฺยสฺสฯ โส กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติฯ โส กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ เอวํ ปุคฺคโล โชติ โหติ ตมปรายโนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล โชติ โหติ โชติปรายโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อุจฺเจ กุเล ปจฺจาชาโต โหติ – ขตฺติยมหาสาลกุเล วา พฺราหฺมณมหาสาลกุเล วา คหปติมหาสาลกุเล วา อฑฺเฒ มหทฺธเน มหาโภเค ปหูตชาตรูปรชเต ปหูตวิตฺตูปกรเณ ปหูตธนธญฺเญฯ โส จ โหติ อภิรูโป

ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต, ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส วตฺถสฺส ยานสฺส มาลาคนฺธวิเลปนสฺส เสยฺยาวสถปทีเปยฺยสฺสฯ โส กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ โส กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ เอวํ ปุคฺคโล โชติ โหติ โชติปรายโนฯ

๑๖๙. กถญฺจ ปุคฺคโล โอณโตณโต โหติ…เป.… เอวํ ปุคฺคโล โอณโตณโต โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล โอณตุณฺณโต โหติ…เป.… เอวํ ปุคฺคโล โอณตุณฺณโต โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุณฺณโตณโต โหติ…เป.… เอวํ ปุคฺคโล อุณฺณโตณโต โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุณฺณตุณฺณโต โหติ…เป.… เอวํ ปุคฺคโล อุณฺณตุณฺณโต โหติฯ

๑๗๐. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร รุกฺขูปมา ปุคฺคลา? จตฺตาโร รุกฺขา – เผคฺคุ สารปริวาโร, สาโร เผคฺคุปริวาโร, เผคฺคุ เผคฺคุปริวาโร, สาโร สารปริวาโรฯ เอวเมวํ จตฺตาโรเม รุกฺขูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ กตเม จตฺตาโร? เผคฺคุ สารปริวาโร, สาโร เผคฺคุปริวาโร, เผคฺคุ เผคฺคุปริวาโร, สาโร สารปริวาโรฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เผคฺคุ โหติ สารปริวาโร? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธมฺโม, ปริสา จ ขฺวสฺส โหติ สีลวตี กลฺยาณธมฺมาฯ เอวํ ปุคฺคโล เผคฺคุ โหติ สารปริวาโรฯ เสยฺยถาปิ โส รุกฺโข เผคฺคุ สารปริวาโร, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล สาโร โหติ เผคฺคุปริวาโร? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สีลวา โหติ กลฺยาณธมฺโม, ปริสา จ ขฺวสฺส โหติ ทุสฺสีลา ปาปธมฺมาฯ เอวํ ปุคฺคโล สาโร โหติ เผคฺคุปริวาโรฯ เสยฺยถาปิ โส รุกฺโข สาโร เผคฺคุปริวาโร, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เผคฺคุ โหติ เผคฺคุปริวาโร? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธมฺโม, ปริสาปิสฺส โหติ ทุสฺสีลา ปาปธมฺมาฯ เอวํ ปุคฺคโล เผคฺคุ โหติ เผคฺคุปริวาโรฯ เสยฺยถาปิ โส รุกฺโข เผคฺคุ เผคฺคุปริวาโร, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล สาโร โหติ สารปริวาโร? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สีลวา โหติ กลฺยาณธมฺโม, ปริสาปิสฺส โหติ สีลวตี กลฺยาณธมฺมาฯ เอวํ ปุคฺคโล สาโร โหติ สารปริวาโรฯ เสยฺยถาปิ โส รุกฺโข สาโร สารปริวาโร, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ อิเม จตฺตาโร รุกฺขูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ

๑๗๑. กตโม จ ปุคฺคโล รูปปฺปมาโณ รูปปฺปสนฺโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อาโรหํ วา ปสฺสิตฺวา ปริณาหํ วา ปสฺสิตฺวา สณฺฐานํ วา ปสฺสิตฺวา ปาริปูรึ วา ปสฺสิตฺวา ตตฺถ ปมาณํ คเหตฺวา ปสาทํ ชเนติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล รูปปฺปมาโณ รูปปฺปสนฺโนฯ

กตโม จ ปุคฺคโล โฆสปฺปมาโณ โฆสปฺปสนฺโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ปรวณฺณนาย ปรโถมนาย ปรปสํสนาย ปรวณฺณหาริกาย [ปรวณฺณหาริยา (สี.)] ตตฺถ ปมาณํ คเหตฺวา ปสาทํ ชเนติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล โฆสปฺปมาโณ โฆสปฺปสนฺโนฯ

๑๗๒. กตโม จ ปุคฺคโล ลูขปฺปมาโณ ลูขปฺปสนฺโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล จีวรลูขํ วา ปสฺสิตฺวา ปตฺตลูขํ วา ปสฺสิตฺวา เสนาสนลูขํ วา ปสฺสิตฺวา วิวิธํ วา ทุกฺกรการิกํ ปสฺสิตฺวา ตตฺถ ปมาณํ คเหตฺวา ปสาทํ ชเนติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ลูขปฺปมาโณ ลูขปฺปสนฺโนฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ธมฺมปฺปมาโณ ธมฺมปฺปสนฺโน? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล สีลํ วา ปสฺสิตฺวา สมาธึ วา ปสฺสิตฺวา ปญฺญํ วา ปสฺสิตฺวา ตตฺถ ปมาณํ คเหตฺวา ปสาทํ ชเนติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ธมฺมปฺปมาโณ ธมฺมปฺปสนฺโนฯ

๑๗๓. กถญฺจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน ปรหิตาย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนา สีลสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ สีลสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา สมาธิสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ สมาธิสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา ปญฺญาสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา วิมุตฺติสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ วิมุตฺติสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปทาย สมาทเปติฯ เอวํ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน ปรหิตายฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ปรหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน อตฺตหิตาย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนา น สีลสมฺปนฺโน โหติ, ปรํ สีลสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น สมาธิสมฺปนฺโน โหติ, ปรํ สมาธิสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น ปญฺญาสมฺปนฺโน โหติ, ปรํ ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น วิมุตฺติสมฺปนฺโน โหติ, ปรํ วิมุตฺติสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺโน โหติ, ปรํ วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปทาย สมาทเปติฯ เอวํ ปุคฺคโล ปรหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน อตฺตหิตายฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย เจว ปฏิปนฺโน โหติ ปรหิตาย จ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนา จ สีลสมฺปนฺโน โหติ, ปรญฺจ สีลสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา จ สมาธิสมฺปนฺโน โหติ, ปรญฺจ สมาธิสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา จ ปญฺญาสมฺปนฺโน โหติ, ปรญฺจ ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา จ วิมุตฺติสมฺปนฺโน โหติ, ปรญฺจ วิมุตฺติสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา จ วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺโน โหติ, ปรญฺจ วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปทาย สมาทเปติฯ เอวํ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย เจว ปฏิปนฺโน โหติ ปรหิตาย จฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน ปรหิตาย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนา น สีลสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ สีลสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น สมาธิสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ สมาธิสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น ปญฺญาสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น วิมุตฺติสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ วิมุตฺติสมฺปทาย สมาทเปติ; อตฺตนา น วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺโน โหติ, โน ปรํ วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปทาย สมาทเปติฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน ปรหิตายฯ

๑๗๔. กถญฺจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อเจลโก โหติ มุตฺตาจาโร หตฺถาปเลขโน [หตฺถาวเลขโน (สฺยา.)], นเอหิภทฺทนฺติโก นติฏฺฐภทฺทนฺติโก นาภิหฏํ น อุทฺทิสฺสกตํ น นิมนฺตนํ สาทิยติ, โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ น กโฬปิมุขา [กโลปิมุขา (สี. สฺยา.) ม. นิ. ๒.๗] ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ น ทณฺฑมนฺตรํ น มุสลมนฺตรํ น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ น คพฺภินิยา น ปายมานาย น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺตีสุ น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจารินี, น มจฺฉํ น มํสํ น สุรํ น เมรยํ น ถุโสทกํ ปิวติฯ โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิ

โก…เป…. สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปิโก; เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ…เป…. สตฺตหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ; เอกาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปิ [ทฺวาหิกมฺปิ (สี.)] อาหารํ อาหาเรติ…เป…. สตฺตาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติฯ อิติ เอวรูปํ อฑฺฒมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติฯ โส สากภกฺโข วา โหติ สามากภกฺโข วา โหติ นีวารภกฺโข วา โหติ ททฺทุลภกฺโข วา โหติ หฏภกฺโข วา โหติ กณภกฺโข วา โหติ อาจามภกฺโข วา โหติ ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ ติณภกฺโข วา โหติ โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชีฯ โส สาณานิปิ ธาเรติ มสาณานิปิ ธาเรติ ฉวทุสฺสานิปิ ธาเรติ ปํสุกูลานิปิ ธาเรติ ติรีฏานิปิ ธาเรติ อชินมฺปิ ธาเรติ อชินกฺขิปมฺปิ ธาเรติ กุสจีรมฺปิ ธาเรติ วากจีรมฺปิ ธาเรติ ผลกจีรมฺปิ ธาเรติ เกสกมฺพลมฺปิ ธาเรติ วาฬกมฺพลมฺปิ ธาเรติ อุลูกปกฺขมฺปิ [อุลุกปกฺขมฺปิ (สี. สฺยา.)] ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปิ โหติ เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต, อุพฺภฏฺฐโกปิ โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปิ โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฺฏกาปสฺสยิโกปิ โหติ กณฺฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กปฺเปติ, สายตติยกมฺปิ [สายํตติยกมฺปิ (สฺยา. ก.) ม. นิ. ๒.๗] อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติฯ อิติ เอวรูปํ อเนกวิหิตํ กายสฺส อาตาปนปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ ฯ เอวํ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโตฯ

๑๗๕. กตโม จ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล โอรพฺภิโก โหติ สูกริโก สากุณิโก มาควิโก ลุทฺโท มจฺฉฆาตโก โจโร โจรฆาตโก โคฆาตโก พนฺธนาคาริโก, เย วา ปนเญฺญปิ เกจิ กุรูรกมฺมนฺตาฯ เอวํ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโตฯ

๑๗๖. กตโม จ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ราชา วา โหติ ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต [มุทฺธาภิสิตฺโต (สฺยา. ก.)] พฺราหฺมโณ วา มหาสาโลฯ โส ปุรตฺถิเมน นครสฺส นวํ สนฺธาคารํ [สนฺตาคารํ (สฺยา.), ยญฺญาคารํ (สี.)] การาเปตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา ขราชินํ [ขุราชินํ (สฺยา. ก.)] นิวาเสตฺวา สปฺปิเตเลน กายํ อพฺภญฺชิตฺวา มิควิสาเณน ปิฏฺฐึ กณฺฑุวมาโน [กณฺฑูยมาโน (สี.)] สนฺธาคารํ ปวิสติ สทฺธึ มเหสิยา พฺราหฺมเณน จ ปุโรหิเตนฯ โส ตตฺถ อนนฺตรหิตาย ภูมิยา หริตุปลิตฺตาย เสยฺยํ กปฺเปติฯ เอกิสฺสา คาวิยา สรูปวจฺฉาย ยํ เอกสฺมึ ถเน ขีรํ โหติ เตน ราชา ยาเปติ, ยํ ทุติยสฺมึ ถเน ขีรํ โหติ เตน มเหสี ยาเปติ, ยํ ตติยสฺมึ ถเน ขีรํ โหติ เตน พฺราหฺมโณ ปุโรหิโต ยาเปติ, ยํ จตุตฺถสฺมึ ถเน ขีรํ โหติ เตน อคฺคึ ชุหติ, อวเสเสน วจฺฉโก ยาเปติฯ โส เอวมาห – ‘‘เอตฺตกา อุสภา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา วจฺฉตรา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา วจฺฉตริโย หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อชา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อุรพฺภา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, (เอตฺตกา อสฺสา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย) [( ) นตฺถิ สีหฬโปตฺถเกฯ มชฺฌิมนิกาเย กนฺทรกสุตฺเตปิ เอวเมว] เอตฺตกา รุกฺขา ฉิชฺชนฺตุ ยูปตฺถาย, เอตฺตกา ทพฺภา ลูยนฺตุ พริหิสตฺถายา’’ติ [ปริหิํสตฺถายาติ (สี. สฺยา. ก.) ม. นิ. ๒.๙]ฯ เยปิสฺส เต โหนฺติ ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา, เตปิ ทณฺฑตชฺชิตา ภยตชฺชิตา อสฺสุมุขา รุทมานา ปริกมฺมานิ กโรนฺติฯ เอวํ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโตฯ

๑๗๗. กตโม จ ปุคฺคโล เนว อตฺตนฺตโป จ โหติ น อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิเฏฺฐว ธเมฺม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ

อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ ตํ ธมฺมํ สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมิํ วา กุเล ปจฺจาชาโต ฯ โส ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘‘สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อพฺโภกาโส ปพฺพชฺชาฯ นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย’’นฺติ! โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ

๑๗๘. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ

อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ

อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารี โหติ อาราจารี [อนาจารี (ก.)] ปฏิวิรโต เมถุนา คามธมฺมาฯ

มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสฯ

ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทายฯ อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณิํ วาจํ ภาสิตา โหติฯ

ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติฯ ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา โหติฯ

สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวติํ วาจํ ภาสิตา กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวติํ อตฺถสํหิตํฯ

๑๗๙. โส พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต โหติ, เอกภตฺติโก โหติ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนา, นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต โหติ, มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ, อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต โหติ, ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ

อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, อิตฺถิกุมาริกาปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, ทาสิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, กุกฺกุฏสูกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, หตฺถิควาสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต

โหติ, เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ, ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติ, กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต โหติ, ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต โหติ, อุกฺโกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยคา [... สาวิโยคา (สฺยา. ก.)] ปฏิวิรโต โหติ, เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิรโต โหติฯ

๑๘๐. โส สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมติ สมาทาเยว ปกฺกมติ, เสยฺยถาปิ นาม ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ สปตฺตภาโรว เฑติฯ เอวเมวํ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมติ สมาทาเยว ปกฺกมติฯ โส อิมินา อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ

๑๘๑. โส จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ; โสเตน สทฺทํ สุตฺวา...เป.... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา...เป.... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา...เป.... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา...เป.... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โส อิมินา อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อพฺยาเสกสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ

๑๘๒. โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ

โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต อิมาย จ อริยาย สนฺตุฏฺฐิยา สมนฺนาคโต [ปสฺส ม. นิ. ๒ กนฺทรกสุตฺต; อ. นิ. ๑ อตฺตนฺตปสุตฺต จ] วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติ; พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติ; ถินมิทฺธํ [ถีนมิทฺธํ (สี. สฺยา.)] ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธติ; อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิโตฺต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติ; วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิโจฺฉ วิหรติ อกถํกถี กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

๑๘๓. โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติ ตติยํ ฌานํ

อุปสมฺปชฺช วิหรติ; สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฎฺฎกเปฺป อเนเกปิ วิวฎฺฎกเปฺป อเนเกปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎกเปฺป – ‘‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฎิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฎิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

๑๘๔. โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – ‘‘อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานํ อุปวาทกา, มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา’’ติฯ โส อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ

๑๘๕. โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฎิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อิเม อาสวา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ อาสวสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ อาสวนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฎิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’’ติ ปชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว อตฺตนฺตโป จ โหติ น อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺต, น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺตฯ โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิเฎฺฐว ธเมฺม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฺปฎิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ

๑๘๖. กตโม จ ปุคฺคโล สราโค? ยสฺส ปุคฺคลสฺส ราโค อปฺปหีโน, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สราโค’’ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สโทโส? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โทโส อปฺปหีโน, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สโทโส’’ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สโมโห? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โมโห อปฺปหีโน, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สโมโห’’ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สมาโน? ยสฺส ปุคฺคลสฺส มาโน อปฺปหีโน, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘สมาโน’’ฯ

๑๘๗. กถญฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, น ลาภี อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํ, น ลาภี โลกุตฺตรมคฺคสฺส วา ผลสฺส วาฯ เอวํ ปุคฺคโล ลาภี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, น ลาภี อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนายฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย, น ลาภี อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ โลกุตฺตรมคฺคสฺส วา ผลสฺส วา, น ลาภี รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํฯ เอวํ ปุคฺคโล ลาภี โหติ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย, น ลาภี อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺสฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล ลาภี เจว โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, ลาภี จ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํ, ลาภี โลกุตฺตรมคฺคสฺส วา ผลสฺส วาฯ เอวํ ปุคฺคโล ลาภี เจว โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, ลาภี จ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนายฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล เนว ลาภี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, น ลาภี อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล เนว ลาภี โหติ รูปสหคตานํ วา อรูปสหคตานํ วา สมาปตฺตีนํ, น ลาภี โลกุตฺตรมคฺคสฺส วา ผลสฺส วาฯ เอวํ ปุคฺคโล เนว ลาภี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส, น ลาภี อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนายฯ

๑๘๘. กตโม จ ปุคฺคโล อนุโสตคามี? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล กาเม จ ปฏิเสวติ ปาปญฺจ กมฺมํ กโรติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘อนุโสตคามี’’ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ปฏิโสตคามี? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล กาเม จ น ปฏิเสวติ ปาปญฺจ กมฺมํ น กโรติฯ โส สหาปิ ทุเกฺขน สหาปิ โทมนเสฺสน อสฺสุมุเขนปิ รุทมาโน ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จรติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ปฏิโสตคามี’’ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ฐิตตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกาฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ‘‘ฐิตตฺโต’’ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ติโณฺณ ปารงฺคโต ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ติโณฺณ ปารงฺคโต ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณฯ

๑๘๙. กถญฺจ ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปโนฺน? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส อปฺปกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ตสฺส อปฺปกสฺส สุตสฺส น อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน [น

ธมฺมมญฺญาย น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน (สฺยา.), น ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน (ก.)] โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปนฺโนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อุปปนฺโน? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส อปฺปกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ตสฺส อปฺปกสฺส สุตสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อุปปนฺโนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปนฺโน? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส พหุกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ตสฺส พหุกสฺส สุตสฺส น อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปนฺโนฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สุเตน อุปปนฺโน? อิเธกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส พหุกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ โส ตสฺส พหุกสฺส สุตสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สุเตน อุปปนฺโนฯ

๑๙๐. กตโม จ ปุคฺคโล สมณมจโล? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโนฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สมณมจโล”ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สมณปทุโม? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี โหติ, สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สมณปทุโม”ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สมณปุณฺฑรีโก? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สมณปุณฺฑรีโก”ฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สมเณสุ สมณสุขุมาโล? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล “สมเณสุ สมณสุขุมาโล”ติฯ

จตุกฺกนิเทฺทโสฯ

๕. ปญฺจกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๑๙๑. ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล อารภติ จ วิปฺปฏิสารี จ โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ , โส เอวมสฺส วจนีโย – “อายสฺมโต โข อารมฺภชา [อารพฺภชา (ก.) อ. นิ. ๕.๑๔๒] อาสวา สํวิชฺชนฺติ, วิปฺปฏิสารชา อาสวา ปวฑฺฒนฺติฯ สาธุ วตายสฺมา อารมฺภเช อาสเว ปหาย วิปฺปฏิสารเช อาสเว ปฏิวิโนเทตฺวา จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาเวตุฯ เอวมายสฺมา อมุนา ปญฺจเมน ปุคฺคเลน สมสโม ภวิสฺสตี”ติฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล อารภติ น วิปฺปฏิสารี โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘‘อายสฺมโต โข อารมฺภชา อาสวา สํวิชฺชนฺติ, วิปฺปฏิสารชา อาสวา นปฺปวฑฺฒนฺติฯ สาธุ วตายสฺมา อารมฺภเช อาสเว ปหาย จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาเวตุฯ เอวมายสฺมา อมุนา ปญฺจเมน ปุคฺคเลน สมสโม ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล น อารภติ วิปฺปฏิสารี โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘‘อายสฺมโต โข อารมฺภชา อาสวา น สํวิชฺชนฺติ, วิปฺปฏิสารชา อาสวา ปวฑฺฒนฺติฯ สาธุ วตายสฺมา วิปฺปฏิสารเช อาสเว ปฏิวิโนเทตฺวา จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาเวตุฯ เอวมายสฺมา อมุนา ปญฺจเมน ปุคฺคเลน สมสโม ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล น อารภติ น วิปฺปฏิสารี โหติ, ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘‘อายสฺมโต โข อารมฺภชา อาสวา น สํวิชฺชนฺติ, วิปฺปฏิสารชา อาสวา นปฺปวฑฺฒนฺติฯ สาธุ วตายสฺมา จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาเวตุฯ เอวมายสฺมา อมุนา ปญฺจเมน ปุคฺคเลน สมสโม ภวิสฺสตี’’ติฯ อิเม จตฺตาโร ปุคฺคลา อมุนา ปญฺจเมน ปุคฺคเลน เอวํ โอวทิยมานา เอวํ อนุสาสิยมานา อนุปุพฺเพน อาสวานํ ขยํ ปาปุณนฺติฯ

๑๙๒. กถญฺจ ปุคฺคโล ทตฺวา อวชานาติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ยสฺส ปุคฺคลสฺส เทติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อหํ ทมฺมิ, อยํ [อยํ ปน (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๕.๑๔๑] ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ, ตเมนํ ทตฺวา อวชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล ทตฺวา อวชานาติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล สํวาเสน อวชานาติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล เยน ปุคฺคเลน สทฺธิํ สํวสติ เทฺว วา ตีณิ วา วสฺสานิ, ตเมนํ สํวาเสน อวชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล สํวาเสน อวชานาติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อาเธยฺยมุโข โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล ปรสฺส วณฺณํ วา อวณฺณํ วา ภาสิยมาเน ขิปฺปเญฺญว อธิมุจฺจิตา โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล อาเธยฺยมุโข โหติ ฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล โลโล โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อิตฺตรสโทฺธ โหติ อิตฺตรภตฺตี อิตฺตรเปโม อิตฺตรปฺปสาโทฯ เอวํ ปุคฺคโล โลโล โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล มโนฺท โมมูโห โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล กุสลากุสเล ธเมฺม น ชานาติ, สาวชฺชานวเชฺช ธเมฺม น ชานาติ, หีนปฺปณีเต ธเมฺม น ชานาติ, กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาเค ธเมฺม น ชานาติฯ เอวํ ปุคฺคโล มโนฺท โมมูโห โหติฯ

๑๙๓. ตตฺถ กตเม ปญฺจ โยธาชีวูปมา ปุคฺคลา? ปญฺจ โยธาชีวา – อิเธกโจฺจ โยธาชีโว รชคฺคเญฺญว ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ [สตฺถมฺภติ (สี.) อ. นิ. ๕.๑๔๑] น สโกฺกติ สงฺคามํ โอตริตุํฯ เอวรูโปปิ อิเธกโจฺจ โยธาชีโว โหติฯ อยํ ปฐโม โยธาชีโว สโนฺต สํวิชฺชมาโน โลกสฺมิํฯ

ปุน จปรํ อิเธกโจฺจ โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ, อปิ จ โข ธชคฺคเญฺญว ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ สงฺคามํ โอตริตุํฯ เอวรูโปปิ อิเธกโจฺจ โยธาชีโว โหติฯ อยํ ทุติโย

โยธาชีโว สนฺต สํวิชฺชมาโน โลกสฺมึฯ

ปุน จปรํ อิเธกจฺโจ โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ, อปิ จ โข อุสฺสารณเญฺญว [อุสฺสาทนํเยว (สี.), อุสฺสาทนเญฺญว (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๕.๑๔๑] สุตฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ สงฺคามํ โอตริตุํฯ เอวรูโปปิ อิเธกจฺโจ โยธาชีโว โหติฯ อยํ ตติโย โยธาชีโว สนฺต สํวิชฺชมาโน โลกสฺมึฯ

ปุน จปรํ อิเธกจฺโจ โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ สหติ อุสฺสารณํ, อปิ จ โข สมฺปหาเร หญฺญติ พฺยาปชฺชติฯ เอวรูโปปิ อิเธกจฺโจ โยธาชีโว โหติฯ อยํ จตุโตฺถ โยธาชีโว สนฺต สํวิชฺชมาโน โลกสฺมึฯ

ปุน จปรํ อิเธกจฺโจ โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ สหติ อุสฺสารณํ สหติ สมฺปหารํฯ โส ตํ สงฺคามํ อภิวิชินิตฺวา วิชิตสงฺคาโม ตเมว สงฺคามสีสํ อชฺฌาวสติฯ เอวรูโปปิ อิเธกจฺโจ โยธาชีโว โหติฯ อยํ ปญฺจโม โยธาชีโว สนฺต สํวิชฺชมาโน โลกสฺมึฯ อิเม ปญฺจ โยธาชีวา สนฺต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ

๑๙๔. เอวเมวํ ปญฺจิเม โยธาชีวูปมา ปุคฺคลา สนฺต สํวิชฺชมานา ภิกฺขูสุฯ กตเม ปญฺจ? อิเธกจฺจ ภิกฺขุ รชคฺคเญฺญว ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ [สนฺตาเนตุํ (สี. สฺยา.) อ. นิ. ๕.๗๕], สิกฺขาทุพฺพลฺยํ อาวิกตฺวา [อาวีกตฺวา (สี.)] สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติฯ กิมสฺส รชคฺคสฺมึ? อิธ ภิกฺขุ สุณาติ – ‘‘อสุกสฺมึ นาม คาเม วา นิคเม วา อิตฺถี วา กุมารี วา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา’’ติฯ โส ตํ สุตฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขาทุพฺพลฺยํ อาวิกตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติฯ อิทมสฺส รชคฺคสฺมึฯ

เสยฺยถาปิ โส โยธาชีโว รชคฺคเญฺญว ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ สงฺคามํ โอตริตุํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เอวรูโปปิ อิเธกจฺจ ปุคฺคโล โหติฯ อยํ ปฐโม โยธาชีวูปโม ปุคฺคโล สนฺต สํวิชฺชมาโน ภิกฺขูสุฯ

๑๙๕. ปุน จปรํ อิเธกจฺจ ภิกฺขุ สหติ รชคฺคํ, อปิ จ โข ธชคฺคเญฺญว ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขาทุพฺพลฺยํ อาวิกตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติฯ กิมสฺส ธชคฺคสฺมึ? อิธ ภิกฺขุ น เหว โข สุณาติ – ‘‘อสุกสฺมึ นาม คาเม วา นิคเม วา อิตฺถี วา กุมารี วา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา’’ติ, อปิ จ โข สามํ [สามํเยว (สี.)] ปสฺสติ อิตฺถึ วา กุมารึ วา อภิรูปํ ทสฺสนียํ ปาสาทิกํ ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตํฯ โส ตํ ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขาทุพฺพลฺยํ อาวิกตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติฯ อิทมสฺส ธชคฺคสฺมึฯ

เสยฺยถาปิ โส โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ, อปิ จ โข ธชคฺคเญฺญว ทิสฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ สงฺคามํ โอตริตุํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เอวรูโปปิ อิเธกจฺจ ปุคฺคโล โหติฯ อยํ ทุติโย โยธาชีวูปโม ปุคฺคโล สนฺต สํวิชฺชมาโน ภิกฺขูสุฯ

๑๙๖. ปุน จปรํ อิเธกจฺจ ภิกฺขุ สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ, อปิ จ โข อุสฺสารณเญฺญว สุตฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขาทุพฺพลฺยํ อาวิกตฺวา

สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติฯ กิมสฺส อุสฺสารณาย? อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคตํ วา รุกฺขมูลคตํ วา สุญฺญาคารคตํ วา มาตุคาโม อุปสงฺกมิตฺวา อูหสติ [อุหสติ (อฎฺฐกถา) อ. นิ. ๕.๗๕] อุลฺลปติ อุชฺชคฺฆติ อุปฺปเณฺฑติฯ โส มาตุคาเมน อูหสิยมาโน อุลฺลปิยมาโน อุชฺชคฺฆิยมาโน อุปฺปณฺฑิยมาโน สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขาทุพฺพลฺยํ อาวิกตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติฯ อิทมสฺส อุสฺสารณายฯ

เสยฺยถาปิ โส โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ, อปิ จ โข อุสฺสารณเญฺญว สุตฺวา สํสีทติ วิสีทติ น สนฺถมฺภติ น สโกฺกติ สงฺคามํ โอตริตุํ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เอวรูโปปิ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โหติฯ อยํ ตติโย โยธาชีวูปโม ปุคฺคโล สโนฺต สํวิชฺชมาโน ภิกฺขูสุฯ

๑๙๗. ปุน จปรํ อิเธกโจฺจ ภิกฺขุ สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ สหติ อุสฺสารณํ, อปิ จ โข สมฺปหาเร หญฺญติ พฺยาปชฺชติฯ กิมสฺส สมฺปหารสฺมึ? อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคตํ วา รุกฺขมูลคตํ วา สุญฺญาคารคตํ วา มาตุคาโม อุปสงฺกมิตฺวา อภินิสีทติ อภินิปชฺชติ อโชฺฌตฺถรติฯ โส มาตุคาเมน อภินิสีทิยมาโน อภินิปชฺชิยมาโน อโชฺฌตฺถริยมาโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวติฯ อิทมสฺส สมฺปหารสฺมึฯ

เสยฺยถาปิ โส โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ สหติ อุสฺสารณํ, อปิ จ โข สมฺปหาเร หญฺญติ พฺยาปชฺชติ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เอวรูโปปิ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โหติฯ อยํ จตุโตฺถ โยธาชีวูปโม ปุคฺคโล สโนฺต สํวิชฺชมาโน ภิกฺขูสุฯ

๑๙๘. ปุน จปรํ อิเธกโจฺจ ภิกฺขุ สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ สหติ อุสฺสารณํ สหติ สมฺปหารํฯ โส ตํ สงฺคามํ อภิวิชินิตฺวา วิชิตสงฺคาโม ตเมว สงฺคามสีสํ อชฺฌาวสติฯ กิมสฺส สงฺคามวิชยสฺมึ? อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคตํ วา รุกฺขมูลคตํ วา สุญฺญาคารคตํ วา มาตุคาโม อุปสงฺกมิตฺวา อภินิสีทติ อภินิปชฺชติ อโชฺฌตฺถรติฯ โส มาตุคาเมน อภินิสีทิยมาโน อภินิปชฺชิยมาโน อโชฺฌตฺถริยมาโน วินิเวเฐตฺวา วินิโมเจตฺวา เยน กามํ ปกฺกมติฯ

โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฎฺฐเปตฺวาฯ โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิเชฺฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติ; พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหรติ, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติ; ถินมิทฺธํ ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธติ; อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิโตฺต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติ; วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิโจฺฉ วิหรติ อกถํกถี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ทุติยํ ฌานํ...เป.... ตติยํ ฌานํ...เป.... จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเยฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฎิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อิเม อาสวา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ,

“อยํ อาสวสมุทโย”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ , “อยํ อาสวนิโรโธ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ

ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ “ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา”ติ ปชานาติฯ อิทมสฺส สงฺคามวิชยสฺมิํฯ เสยฺยถาปิ โส โยธาชีโว สหติ รชคฺคํ สหติ ธชคฺคํ สหติ อุสฺสารณํ สหติ สมฺปหารํ, โส ตํ สงฺคามํ อภิวิชินิตฺวา วิชิตสงฺคาโม ตเมว สงฺคามสีสํ อชฺฌาวสติ, ตถูปโม อยํ ปุคฺคโลฯ เอวรูโปปิ อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล โหติฯ อยํ ปญฺจโม โยธาชีวูปโม ปุคฺคโล สนฺโต สํวิชฺชมาโน ภิกฺขูสุฯ อิเม ปญฺจ โยธาชีวูปมา ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา ภิกฺขูสุฯ

๑๙๙. ตตฺถ กตเม ปญฺจ ปิณฺฑปาติกา? มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา ปิณฺฑปาติโก โหติ, ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต ปิณฺฑปาติโก โหติ, อุมฺมาทา จิตฺตวิกฺขปา ปิณฺฑปาติโก โหติ, “วณฺณิตํ พุทฺเธหิ พุทฺธสาวเกหี”ติ ปิณฺฑปาติโก โหติ, อปิ จ อปฺปิจฺฉตํเยว [อปฺปิจฺฉํเยว (สฺยา.) อ. นิ. ๕.๑๘๑] นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิํเยว นิสฺสาย สเลฺลขํเยว นิสฺสาย อิทมตฺถิตํเยว [อิทมฏฺฐิตํเยว (สี.)] นิสฺสาย ปิณฺฑปาติโก โหติฯ ตตฺร ยฺวายํ ปิณฺฑปาติโก อปฺปิจฺฉตํเยว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิํเยว นิสฺสาย สเลฺลขํเยว นิสฺสาย อิทมตฺถิตํเยว นิสฺสาย ปิณฺฑปาติโก, อยํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ ปิณฺฑปาติกานํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ ปาโมโกฺข [โมโกฺข (สี.)] จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ

เสยฺยถาปิ นาม ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ [โนนีตํ (สี.)], นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ, สปฺปิมณฺฑํ ตตฺถ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมวํ ยฺวายํ ปิณฺฑปาติโก อปฺปิจฺฉตํเยว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิํเยว นิสฺสาย สเลฺลขํเยว นิสฺสาย อิทมตฺถิตํเยว นิสฺสาย ปิณฺฑปาติโก โหติ, อยํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ ปิณฺฑปาติกานํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ อิเม ปญฺจ ปิณฺฑปาติกาฯ

๒๐๐. ตตฺถ กตเม ปญฺจ ขลุปจฺฉาภตฺติกา…เป.… ปญฺจ เอกาสนิกา…เป.… ปญฺจ ปํสุกูลิกา…เป.… ปญฺจ เตจีวริกา…เป.… ปญฺจ อารญฺญิกา…เป.… ปญฺจ รุกฺขมูลิกา …เป.… ปญฺจ อโพฺภกาสิกา…เป.… ปญฺจ เนสชฺชิกา…เป.… ปญฺจ ยถาสนฺถติกา…เป.…ฯ

๒๐๑. ตตฺถ กตเม ปญฺจ โสสานิกา? มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา โสสานิโก โหติ, ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต โสสานิโก โหติ, อุมฺมาทา จิตฺตวิกฺขปา โสสานิโก โหติ, “วณฺณิตํ พุทฺเธหิ พุทฺธสาวเกหี”ติ โสสานิโก โหติ, อปิ จ อปฺปิจฺฉตํเยว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิํเยว นิสฺสาย สเลฺลขํเยว นิสฺสาย อิทมตฺถิตํเยว นิสฺสาย โสสานิโก โหติฯ ตตฺร ยฺวายํ โสสานิโก อปฺปิจฺฉตํเยว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิํเยว นิสฺสาย สเลฺลขํเยว นิสฺสาย อิทมตฺถิตํเยว นิสฺสาย โสสานิโก, อยํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ โสสานิกานํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ

เสยฺยถาปิ นาม ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑ, สปฺปิมณฺฑํ ตตฺถ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมวํ ยฺวายํ โสสานิโก อปฺปิจฺฉตํเยว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิํเยว นิสฺสาย สเลฺลขํเยว นิสฺสาย อิทมตฺถิตํเยว นิสฺสาย โสสานิโก โหติ, อยํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ โสสานิกานํ อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จฯ อิเม ปญฺจ โสสานิกาฯ

ปญฺจกนิเทฺทโสฯ

๖. ฉกฺกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๒๐๒. ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ พเลสุ จ วสีภาวํ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ เตน ทฏฺฐโพฺพฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ตตฺถ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ น จ พเลสุ วสีภาวํ, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เตน ทฏฺฐโพฺพฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ, ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ [ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติ (สี.) เอวมุปริปิ], สาวกปารมิญฺจ ปาปุณาติ, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา เตน ทฏฺฐพฺพาฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ , ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ, น จ สาวกปารมึ ปาปุณาติ, อวเสสา อรหนฺตา เตน ทฏฺฐพฺพาฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ, อนาคามี โหติ อนาคนฺตา อิตฺถตฺตํ, อนาคามี เตน ทฏฺฐโพฺพฯ

ตตฺร ยฺวายํ ปุคฺคโล ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติ, อาคนฺตา อิตฺถตฺตํ, โสตาปนฺนสกทาคามิโน เตน ทฏฺฐพฺพาฯ

ฉกฺกนิเทฺทโสฯ

๗. สตฺตกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๒๐๓. กถญฺจ ปุคฺคโล สกึ นิมุโคฺค นิมุโคฺคว โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล สมนฺนาคโต โหติ เอกนฺตกาฬเกหิ อกุสเลหิ ธเมฺมหิฯ เอวํ ปุคฺคโล สกึ นิมุโคฺค นิมุโคฺคว โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา นิมุชฺชติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชติ “สาหุ สทฺธา กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ [สาหุ (สี. สฺยา.) เอวํ ตีสุ ฐาเนสุปิ] หิรี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ โอตฺตปฺปํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ วีริยํ [วิริยํ (สี. สฺยา.)] กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ ปญฺญา กุสเลสุ ธเมฺมสู”ติฯ ตสฺส สา สทฺธา เนว ติฏฺฐติ โน วฑฺฒติ หายติเยว , ตสฺส สา หิรี เนว ติฏฺฐติ โน วฑฺฒติ หายติเยว, ตสฺส ตํ โอตฺตปฺปํ เนว ติฏฺฐติ โน วฑฺฒติ หายติเยว, ตสฺส ตํ วีริยํ เนว ติฏฺฐติ โน วฑฺฒติ หายติเยว, ตสฺส สา ปญฺญา เนว ติฏฺฐติ โน วฑฺฒติ หายติเยวฯ เอวํ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา นิมุชฺชติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ฐิโต โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชติ “สาหุ สทฺธา กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ หิรี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ โอตฺตปฺปํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ วีริยํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ ปญฺญา กุสเลสุ ธเมฺมสู”ติฯ ตสฺส สา สทฺธา เนว หายติ โน วฑฺฒติ ฐิตา โหติ, ตสฺส สา หิรี เนว หายติ โน วฑฺฒติ ฐิตา โหติ, ตสฺส ตํ โอตฺตปฺปํ เนว หายติ โน วฑฺฒติ ฐิตํ โหติ, ตสฺส ตํ วีริยํ เนว หายติ โน วฑฺฒติ ฐิตํ โหติ, ตสฺส สา ปญฺญา เนว หายติ โน วฑฺฒติ ฐิตา โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ฐิโต โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา วิปสฺสติ วิโลเกติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชติ “สาหุ สทฺธา กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ หิรี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ โอตฺตปฺปํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ วีริยํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ ปญฺญา กุสเลสุ ธเมฺมสู”ติฯ โส ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโนฯ เอวํ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา วิปสฺสติ วิโลเกติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ปตรติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชติ “สาหุ สทฺธา กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ หิรี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ โอตฺตปฺปํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ วีริยํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ ปญฺญา กุสเลสุ ธเมฺมสู”ติฯ โส ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี โหติ สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตกโร โหติฯ เอวํ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ปตรติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ปติคาธปฺปโตฺต โหติ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชติ “สาหุ สทฺธา กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ หิรี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ โอตฺตปฺปํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ วีริยํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ ปญฺญา กุสเลสุ ธเมฺมสู”ติฯ โส ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ เอวํ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ปติคาธปฺปโตฺต โหติฯ

กถญฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ติโณฺณ โหติ ปารงฺคโต ถเล ติฎฺฐติ พฺราหฺมโณ? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชติ “สาหุ สทฺธา กุสเลสุ ธเมฺมสุ , สาธุ หิรี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ โอตฺตปฺปํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ วีริยํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, สาธุ ปญฺญา กุสเลสุ ธเมฺมสู”ติฯ โส อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวํ ปุคฺคโล อุมฺมุชฺชิตฺวา ติโณฺณ โหติ ปารงฺคโต ถเล ติฎฺฐติ พฺราหฺมโณฯ

๒๐๔. กตโม จ ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุโตฺต? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล อฎฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุโตฺตฯ

๒๐๕. กตโม จ ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุโตฺต…เป…. กายสกฺขี… ทิฎฺฐิปฺปโตฺต… สทฺธาวิมุโตฺต… ธมฺมานุสารี …ฯ

๒๐๖. กตโม จ ปุคฺคโล สทฺธานุสารี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปนฺนสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สทฺธาวาหิํ สทฺธาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สทฺธานุสารีฯ โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน ปุคฺคโล สทฺธานุสารี, ผเล ฐิโต สทฺธาวิมุโตฺตติฯ

สตฺตกนิเทฺทโสฯ

๘. อฎฺฐกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๒๐๗. ตตฺถ กตเม จตฺตาโร มคฺคสมงฺคิโน, จตฺตาโร ผลสมงฺคิโน ปุคฺคลา? โสตาปโนฺน, โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน; สกทาคามี, สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน; อนาคามี, อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน; อรหา, อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย [อรหตฺตาย (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๘.๕๙] ปฎิปโนฺน; อิเม จตฺตาโร มคฺคสมงฺคิโน, อิเม จตฺตาโร ผลสมงฺคิโน ปุคฺคลาฯ

อฏฺฐกนิเทฺทโสฯ

๙. นวกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๒๐๘. กตโม จ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ พเลสุ จ วสีภาวํฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌติ, น จ ตตฺถ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณาติ น จ พเลสุ วสีภาวํฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปเจฺจกสมฺพุทฺโธฯ

กตโม จ ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุตฺโตฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล น เหว โข อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุตฺโตฯ

กตโม จ ปุคฺคโล กายสกฺขี? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อฏฺฐ วิโมเกฺข กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล กายสกฺขีฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ทิฏฺฐิปฺปตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.… ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตา, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ทิฏฺฐิปฺปตฺโตฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.… ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตา, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกเจฺจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, โน จ โข ยถา ทิฏฺฐิปฺปตฺตสฺสฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโตฯ

กตโม จ ปุคฺคโล ธมฺมานุสารี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺนสฺส ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, ปญฺญาวาหิํ ปญฺญาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล ธมฺมานุสารีฯ โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน ปุคฺคโล ธมฺมานุสารี, ผเล ฐิโต ทิฏฺฐิปฺปโตฺตฯ

กตโม จ ปุคฺคโล สทฺธานุสารี? ยสฺส ปุคฺคลสฺส โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺนสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สทฺธาวาหิํ สทฺธาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สทฺธานุสารีฯ โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน ปุคฺคโล สทฺธานุสารี, ผเล ฐิโต สทฺธาวิมุตฺโตติฯ

นวกนิเทฺทโสฯ

๑๐. ทสกปุคฺคลปญฺญตฺติ

๒๐๙. กตเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา? สตฺตกฺขตฺตุปรมสฺส โกลโงฺกลสฺส เอกพีชิสฺส สกทาคามิสฺส โย จ ทิเฏฺฐว ธเมฺม อรหา – อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐาฯ

กตเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐา? อนฺตราปรินิพฺพายิสฺส อุปหจฺจปรินิพฺพายิสฺส อสงฺขารปรินิพฺพายิสฺส สสงฺขารปรินิพฺพายิสฺส อุทฺธํโสตสฺส อกนิฏฺฐคามิโน – อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาติฯ

เอตฺตาวตา ปุคฺคลานํ ปุคฺคลปญฺญตฺตีติฯ

ทสกนิเทฺทโสฯ

ปุคฺคลปญฺญตฺติปกรณํ นิฏฺฐิตํฯ